

Perspectief

BD-Vereniging 70 jaar - Bijen - Bewust kiezen voor biologisch-(dynamisch) -
BioCongres - Paardentractie

2007 zomer N°3

Dynamisch

Nieuws en informatie over biologisch-dynamische landbouw en voeding

Vereniging voor Biologisch-Dynamische Landbouw en Voeding

DYNAMISCH PERSPECTIEF 2007
(nr. 3 zomer 2007)

Dynamisch Perspectief is een uitgave voor leden van de Vereniging voor Biologisch-Dynamische Landbouw en Voeding (BD-Vereniging) en verschijnt 5x per jaar.
ISSN 1389-7438

BD-Vereniging en advertentie-acquisitie

Vereniging voor Biologisch-Dynamische Landbouw en Voeding
Diederichslaan 25 C
3971 PA Driebergen
e-mail: info@bdvereniging.nl
internet: www.bdvereniging.nl
tel: 0343 - 531740, fax: 0343 - 516943

Redactie Bruno van der Dussen, Wim Goris, Ruud Hendriks, Andries Palmboom, Jan Saal, Martine Wensink (redactiesecretariaat), Wim van Wouw

Vaste medewerkers Ilse van den Bosch, Jan Diek van Mansvelt.

Sluitingsdatum kopij najaarsnummer 24 augustus 2007. Bij voorkeur van te voren telefonisch overleg, tel. 075 - 6873159
Kopij via e-mail: info@bdvereniging.nl

Vormgeving

Fingerprint Witzenhuisen DE, Gerda Peters
Pre-press en druk: Drukkerij Kerkebosch Zeist
Gedrukt op Reviva, 50% recycled, chloorvrij
Foto cover: Dick Boschloo

is het keurmerk van de
bd-landbouw

Copyright

Tegen overname van artikelen bestaat in principe geen bezwaar, mits hier van tevoren toestemming voor is verleend en duidelijk de uitgave wordt vermeld

V O O R A F

Een Dynamisch Portret over bijen? Is dat als een soort bd-bedrijf? Dat niet, maar eigenlijk weer veel meer dan dat. Reden om de bij eens in het 'zonnetje' te zetten. Want er gebeurt veel met de bij waar wij geen weet van hebben.

Veel aandacht in dit nummer voor de jaarvergadering en de feestelijkheden op die zonnige dag van het 70e jarig bestaan van de BD-Vereniging.

Over voeding staan de media 'bo!'. Toch blijft het waarom vaak verborgen en juist daar gaat het om. Lize Baarspul geeft ons een kijkje achter de schermen in haar column Overgewicht breed aanpakken.

Bruno van der Dussen

INHOUD

De imme, een organisch geheel	3
Bijen in de knel	6
Bijen houden in Afrika	8
70 jaar BD-Vereniging	10
Toelichting financiën	14
Toekomstvisie:	
Ontmoeten & Ontwikkelen	17
Vragen rond bedrijfsopvolging	19
Mansveltscore	19
Van visie naar normen:	
Demetercertificering	20
Uit de preparatenschuur	21
To bio or not to bio	22
Bodem beter af met paardenbenen	26
Dynamische keuken	28
Dynamische kruiden	31
Perspectief	32
Bijen	39
Dynamische voeding	40
Agenda	41
BD-Service	42

Bijen

*De imme
Bijen in de knel
Bijenhouden in Afrika
BD-imkerdag - 3*

BD-Vereniging 70 jaar

*Jaarvergadering en
fotoreportage
van de feestdag - 10*

To bio or not to bio

*Het verschil tussen
Mr Basic,
Mr Eco en
Mr Dynamic - 22*

De imme, een organisch geheel

(Foto: Anna de Weerd)

Onno Bakker

Ongeveer 85 jaar geleden (december 1923) hield Rudolf Steiner een serie lezingen over bijen, die aan de basis heeft gestaan van de biologisch-dynamische bijenteelt. Deze wijze van bijenteelt heeft de imme als organisch geheel hoog in het vaandel staan.

Sinds Aristoteles bijen intelligentie toedichtte op basis van het feit dat ze dun koud bloed hadden, is er veel nagedacht en geschreven over de bij en de organisatie van de bijenstaat.

Naast de gangbare opvatting waarin het bijenvolk wordt gezien als bestaand uit drie geledingen (koningin, werkbij en dar) waar naar geloven mee gemanipuleerd kan worden, is er ook een opvatting die het bijenvolk ziet als één organisch geheel – hier verder met de imme omschreven. Door de eeuwen heen is er een aantal mensen geweest die deze opvatting van het bijenvolk als organisch geheel hoog in het vaandel schreven.

Johannes Mehring (1815-1878) die bekend is als de uitvinder van de

kunstraat, schreef in 1869 het boekje "Das neue Einwesen-System als Grundlage zur Bienenzucht". De ondertitel "Auf Selbsterfahrungen gegründet" geeft al een duidelijk inzicht in de werkwijze van Mehring. Hij nam waar wat er in het bijenvolk gebeurde en hoe de verschillende geleidingen met elkaar in verband stonden. Uit zijn waarnemingen moest hij concluderen dat de gangbare theorie over drie afzonderlijke geleidingen niet klopte. Het woord Einwesen (één wezen) in de titel van zijn boek staat dan ook lijnrecht tegenover de geldende visie (Driewesen, drie wezens).

Een andere voorvechter voor een organische opvatting van een bijenvolk was Ferdinand Gerstung (1860-1925). Hij was het ook die Mehring's werk opnieuw ontdekte en die in 1901 een heruitgave van Mehring's boek bewerkstelligde. Gerstung zelf vatte, bij monde van zijn alter-ego Gotthard in het boek "Immenleben-Imkerlust", zijn organische visie op de imme samen met een citaat uit Goethe's Faust: "Wie hier alles sich zum Ganzen webt, eins in dem andern wirkt und lebt". De waarnemingen en theorieën van Gerstung hebben veel invloed gehad, tot in deze eeuw. Vooral zijn voedersaptheorie om het zwermen te verklaren en zijn prachtige beschrijving van de opbouw van het broednest in zijn boek "Der Bien und seine Zucht" moeten worden genoemd.

Steiner was een tijdgenoot van Gerstung. Beiden leefden ze in een tijd waarin in de biologie het besef postvatte dat een kolonie sociale insecten (bijen, mieren) meer was dan een som der delen. Of ze elkaar, dan wel elkaars geschriften, gekend hebben is niet bekend. Wel worden ze beiden gezien als geestelijke vader van de op de organische opvatting gebaseerde bijenteelt. Steiners visie is mede ontstaan naar aanleiding van zijn grondige studie van het wetenschappelijke werk van Goethe. Deze laatste bestudeerde de natuur op een bijzondere manier die hem in staat stelde het Wezen van een plant of dier te leren kennen. Vanuit deze achtergrond heeft Steiner getracht het Wezen van de bijen te doorgronden. Een aantal van zijn inzichten en uitwerkingen hiervan worden hieronder besproken.

De imme: skelet, organen en zintuigen

Evenals bij Mehring en Gerstung zijn ook bij Steiner de werksters, de koningin, de darren en de raat onlosmakelijk met elkaar verweven tot het organisch geheel, de imme. Zij vormen samen het fysieke lichaam van de imme. Verder gebruikt hij, evenals Mehring, niet altijd even gemakkelijke parallellen tussen de imme en het hogere dier.

Zo staat de raat voor het skelet van het volk en vergelijkt Steiner de

werksters met het bloed en de stofwisseling: dus met organen nodig voor warmte, voeding, zuurstof, groei en verzorging. De darren zijn te vergelijken met zenuwen en zintuigen: het zijn de netwerkers met de omgeving, de boodschappers die vrijelijk bij de verschillende volken in en uit kunnen vliegen. De koningin vergelijkt hij onder andere met eiwitrijke, embryonale cellen. Verder categoriseert Steiner de koningin en ook de werksters als 'zonnedier' omdat hun ontwikkeling zich afspeelt binnen een zonneomwenteling (21 dagen). De dar daarentegen heeft een langere ontwikkeling dan die 21 dagen en is daarom te zien als een aarddier. De bruidsvlucht van de koningin is een vlucht naar 'haar' zon waarbij alleen de sterkste darren die de aarde kunnen 'overwinnen' mee kunnen komen. Uit de tegenstelling zon-aarde ontstaat een vruchtbare koningin die het voortbestaan van de imme verzekert.

Omdat Steiner de raat ziet als het 'vaste' lichaam van de imme, is de natuurbouw een essentieel onderdeel van de organische imkerpraktijk. Verder draagt de mogelijkheid tot natuurbouw bij aan de gezondheid van de imme door verversing van de raat en geeft het de imker ook een indruk over de toestand van de imme. Als andere mogelijke oplossing voor ziekteproblemen propageert Steiner het overbruggen van een gebrek aan bloeiende bloemen door zelf planten te zaaien waarop de bijen stuifmeel en nectar kunnen halen in deze kritische perioden. Het voeren van suiker voor de winter lijkt hem minder goed daar het de imme kan verzwakken omdat die teveel energie in de omzetting van sucrose in glucose en fructose moet stoppen.

Het contact met de omgeving

's Winters is de imme een compacte winterros, maar zeker 's zomers houdt de imme niet op bij de kast omdat ze in nauw contact staat met de omgeving waarin zij verblijft. Het organisme imme kun je 's zomers als het ware zelfs zo groot zien als het bevolgen drachtgebied (ongeveer 3 km²). Vanwege het nauwe contact met de omgeving is ook het materiaal van de bijenwoning van belang. Hiervoor komen kiezelrijk stro afgesmeerd met leem/koemest of hout (geen verlijmdde platen zoals multiplex) in aanmerking. Dit contact met de omgeving gaat niet alleen uit van de imme maar werkt ook andersom. Naar aanleiding van een vraag uit het publiek na een lezing suggereert Steiner dat de kosmos ook invloed op de imme heeft, in het bijzonder de stand van de maan in de dierenriem. Nader onderzoek door Matthias en Maria Thun heeft inderdaad aanwijzingen gegeven dat de bijen anders reageren op een behandeling afhankelijk van de stand van de maan. Daarom hou-

Omdat Steiner de raat ziet als het 'vaste' lichaam van de imme, is de natuurbouw een essentieel onderdeel van de organische imkerpraktijk

den imkers, die de bijen behandelen volgens het Wezen van de imme, de ieder jaar door Maria Thun uitgegeven werkalender als leidraad voor de behandeling.

Mierenzuur

Veel aandacht besteedt Steiner in zijn lezingen aan de twee organische zuren die in de imme gevonden worden, namelijk mierenzuur en oxaalzuur. Vooral mierenzuur is in Steiners opvatting van groot belang voor zowel de imme als de omgeving, vooral in de landbouw. Tijdens het bloembezoek en de vluchten verspreiden de bijen kleine hoeveelheden mierenzuur, net als overigens de mieren dit doen. Deze verspreiding van het zuur houdt in zijn beleving de natuur levend. De aanwezigheid van bijen op een bedrijf dat werkt volgens de biologisch-dynamische landbouwmethode is dan ook aan te raden.

Het is interessant om te zien dat ook Gerstung in zijn boek "Immenleben-Imkerlust" aan mierenzuur een grotere rol toeschrijft dan alleen die van bestanddeel van het bijengif. Gerstung schrijft dat de bijen het zuur toevoegen aan de nectar om deze zo te desinfecteren en hij suggereert dat de bijen mogelijk nog meer "toepassingen" voor mierenzuur hebben. Eén hiervan is de natuurlijke afweer van de imme tegen ziekten en volgens Gerstung wordt deze afweer door het voeren van suiker in plaats van honing verminderd.

Kunstmatige koningineteelt

Een relatief groot aantal opmerkingen plaatst Steiner tijdens zijn lezingen bij de kunstmatige koningineteelt, de teelt op basis van redcellen, die in die tijd in opmars kwam. Hij ontkent niet dat er niet iets goeds van te verwachten is op korte termijn maar hij vreest dat er op langere termijn (hij noemt tachtig tot honderd jaar) problemen kunnen ont-

staan. Het inbrengen van een jonge koningin met een compleet andere achtergrond dan de rest van de huidige imme leidt volgens hem tot stress in het volk, wat zich weer kan uiten in diverse problemen. Het is frappant om te zien dat nu (ongeveer 85 jaar later) de gedachte heeft postgevat of we niet te ver zijn gegaan met het kweken van steeds grotere volken en het doen van steeds grotere ingrepen (met alle gevolgen van dien, bij voorbeeld varoa). In dit kader merkt Steiner op dat er een groot verschil is tussen de natuur haar gang laten gaan en slechts begeleidend op te treden, of dat je gewoon volop ingrijpt in de natuur en deze naar je hand zet.

Steiner en de huidige imkerij

Op basis van de aanwijzingen van Steiner zijn verschillende mensen bezig deze suggesties voor de praktijk van het bijenhouden uit te werken, zoals bijvoorbeeld de onderzoekers van de imkerij Fischermühle in Zuid Duitsland en de reeds genoemde Thuns. De Fischermühle heeft bijvoorbeeld, vanuit het standpunt waarbij het Wezen van de imme voorop staat, de oxaalzuur sproei- en verdampingsbehandeling (de bekende Varrox® verdamper) ontwikkeld. Deze wordt op dit moment veel toegepast tegen de varoamijt, en met succes. Ook zijn ze bezig met de ontwikkeling van een bijenkast waarin de imme zich ten volle kan ontplooiën.

Dat deze manier van bijenhouden niet slechts toepasbaar is voor een enthousiasteling met een klein aantal volken bewijst Günter Friedmann, een beroepsimker met 400 volken in Duitsland. Hij kreeg vanwege zijn goede resultaten met deze, op het Wezen van de imme gerichte, manier van imkeren in 2003 een prijs van de Duitse overheid. ■

Met dank aan Jan Saal en Astrid Schoots voor hun commentaar op het concept.

Bronnen

- R. Steiner. 1988. *Über das Wesen der Bienen*. 6e druk. Dornach. (Nederlandse vertaling in voorbereiding)
- R. Steiner. 1999. *Geisteswissenschaftliche Grundlagen zum Gedeihen der Landwirtschaft*. 8e druk. Dornach
- *Lebendige Erde*, 4/2002, speciale uitgave gewijd aan bijen
- M. Thun. 2000. *Haltung und Zucht der Biene*. 2e druk. Bienenkopf
- *Biene-Mensch-Natur/Imkerei Fischermühle*. website: www.mellifera.de
- G. Hauck 2004. *Towards saving the honeybee*. Anthroposofic Press
- Gerstung, F. 1919. *Der Bien und seine Zucht*. 5e druk
- Gerstung, F. 1918. *Immenleben-Imkerlust*. 3e druk

Bijen in de knel

Jan J.C.Saal (bd-imkerwerkgroep)

Al jarenlang gaat het moeilijk met de gezondheid van bijenvolken in het algemeen. Vooral in Europa en Amerika sterven jaarlijks veel volken aan steeds lastiger te bestrijden ziektes. Het afgelopen jaar zijn de berichten wel erg dramatisch. In Amerika is de afgelopen winter 60% tot 90% van de bijenvolken gestorven en in Europa ook rond de 60%. Sinds ongeveer twintig jaar wordt een parasiet, de varoamijt, als belangrijkste oorzaak gezien. Sinds ongeveer vijf jaar is daar de zogenaamde kleine bijenkastkever bijgekomen en de laatste jaren wordt gesproken over de zogenaamde verdwijnziekte. In het laatste geval blijft in de loop van de winter een lege bijenkast of korf over, terwijl onduidelijk is wat er precies met de bijen is gebeurd of waar ze zijn gebleven. Volgens normale maatstaven vormen de omstandigheden die in zo'n kast worden aangetroffen geen aanleiding voor het verdwijnen van de bijen.

Bij onderzoek naar deze ziektes en plagen wordt vooral gekeken hoe de besmetting tot stand komt en op welke (vooral chemische) wijze de parasieten bestreden kunnen worden. Daar bestaan ook grote discussies over en zijn er stromingen ontstaan, die een bepaalde aanpak aanhangen en deze ook voor anderen verplicht zouden willen stellen. De chemische bestrijders, de natuurlijke-middelengebruikers, de niet-bestrijders en de gezondheidsbevorderaars staan vaak agressief tegenover elkaar, omdat ze van elkaar vinden dat vooral de ander onverantwoord bezig is.

In deze situatie is het interessant dat Rudolf Steiner aan het begin van de twintigste eeuw de verwachting heeft uitgesproken, dat de nieuwe imkermethoden, die in die tijd werden ontdekt en toegepast, binnen tachtig tot honderd jaar slecht voor de bijen zouden uitpakken. Dat blijkt dus een profetische uitspraak te zijn geweest.

Het is nog de vraag in hoeverre de imkerijmethode vanuit de antroposofie daadwerkelijk afdoende antwoord kan geven op de complexe

problemen die er zijn ontstaan. Juist bij het houden en verzorgen van bijenvolken komt naar voren hoe complex de natuur in elkaar zit en hoe afhankelijk de bijen zijn van tal van zaken die zich in de natuur afspelen. Daar komt nog eens bij dat de meeste zaken zich aan een directe waarneming onttrekken, waardoor onderzoek meestal moeilijk tot onmogelijk is. Bovendien spelen vele zaken op een dusdanig grote schaal, dat plaatselijke initiatieven maar weinig inbreng hebben in het geheel.

Zo paart de nieuwe koningin gedurende de bruidsvlucht met vijf tot vijftien darren. Dat doet ze hoog boven de grond, in de vrije vlucht, op plaatsen die nog nooit goed gelokaliseerd zijn. Vervolgens komt ze de bijenkast niet meer uit en legt in hoogtijdagen tot vijftienhonderd eitjes per dag. Dat is niet meer te onderzoeken, vooral niet, omdat voor onderzoek de omstandigheden dusdanig gewijzigd worden, dat van een normaal verloop geen sprake meer kan zijn. Wanneer we bijvoorbeeld de bruidsvlucht willen laten plaatsvinden in een kleine ruimte, zodat we het kunnen zien, dan lukt dat niet meer. Wanneer we het eierenleggen van de koningin goed willen volgen, dan moeten we een volk uit elkaar halen, waardoor dat volk dusdanig wordt verstoord, dat de koningin acuut stopt met het leggen van eieren.

Het is nog een wonder wat allemaal onderzocht is en wat we dan toch te weten zijn gekomen. Het uitgangspunt van de onderzoekers is echter steeds geweest dat elke bij voor zich een wezen is en dat de samenhang rust op geur en andere signalen, zonder dat daar een geestelijke samenhang bestaat en in het gedrag zichtbaar wordt (zie ook het artikel van Onno Bakker). Zodra je het bijenvolk als geheel gaat zien als één geestelijk wezen, dan komen allerlei onderzoeken, wetenswaardigheden en teeltmaatregelen in een heel ander licht te staan. Dan pas begint het je op te vallen dat het gebrek aan dat fundamentele gezichtspunt verregaande gevolgen kan hebben, die ik in het algemeen zou kunnen omschrijven als een gebrek aan respect voor dat geestelijke wezen, een gebrek aan respect voor het geheel. Dan worden slimme teeltmaatregelen ineens een soort uit elkaar plukken van het volk als geheel. Dan zie je ineens dat bij kunstmatige

Eerst dan kun je beginnen te begrijpen dat juist bijenvolken onze leermeesters kunnen zijn wat betreft het bestaan en de verzorging van een geheel

volk wordt aangetast. Dan zie je dat het menselijke verstand in het algemeen tekort schiet om in te kunnen spelen op de complexe samenhangen die bestaan tussen een bijenvolk en de hem omringende natuur. Eerst dan kun je beginnen te begrijpen dat juist bijenvolken onze leermeesters kunnen zijn wat betreft het bestaan en de verzorging van een geheel. Rudolf Steiner heeft dat verwoordt door te stellen dat een bijenvolk eigenlijk een wezen is dat uit een voor de mens nog verre toekomst komt.

Dan begin je je af te vragen wat het voor zo'n wezen betekent, wanneer het volk bijvoorbeeld in het zwermseizoen elke negen dagen wordt opengemaakt en alle koninginncellen er uitgebroken worden. Wat het betekent wanneer zwakke volken worden samengevoegd om daardoor één sterk volk te creëren. Wat het betekent wanneer grote hoeveelheden volken worden gedood, om de honingooft eenvoudiger te maken, zoals in sommige delen van Amerika gewoonte geworden is. Ook het jaarlijks invoeren van een jonge koningin, die in een ander volk is gekweekt, hetgeen in de gangbare imkerij heel gebruikelijk is, ziet er dan ineens anders uit.

Ik kan me heel goed voorstellen dat het geestelijke bijenwezen er dan ineens geen zin meer in heeft. Ook mensen kunnen levensmoe worden, wanneer ze elke dag naar de dokter moeten en wanneer ze van de ene operatie naar de andere gedwongen worden. Zodra dat bij mensen het geval is, zie je ze snel achteruit gaan en worden ze vatbaar voor allerlei infecties of aandoeningen. Wanneer er geen verbeteringen optreden kan dan het levenseinde snel naderbij komen.

Ik denk dat in sommige gebieden van de wereld deze grens dicht wordt genaderd. Dan is er niet veel tegenslag nodig voor bijenvolken om in een situatie te komen dat ze het niet meer redden. Gedurende de winter is het leven altijd wat moeilijker en dan kunnen allerlei ziektes ineens toeslaan. Gelukkig is dat niet overal het geval. Op tal van plaatsen worden de bijenvolken nog met eerbied en respect bejegend, al sluit dat niet altijd uit, dat er toch heel discutabele methoden worden gebruikt, in het licht van het voorgaande. De bd-imkers zijn altijd op zoek naar imkermethoden die wel recht doen aan het geestelijke wezen dat in een bijenvolk belichaamd is. Zij beginnen steeds meer vat te krijgen op het geheel van de volken en leren daarbij inzien dat enkelvoudige maatregelen wel belangrijk zijn maar niet de oplossing. Pas wanneer er voldoende samenhang bestaat tussen de verschillende maatregelen en tussen het bijenvolk en een wijde omgeving, zien we positieve resultaten, doordat de energie in volken terugkeert. Er is nog een lange weg te gaan voordat dergelijke gezichtspunten zijn verwoord en overgedragen. Ik hoop maar dat de bijen het zo lang met ons volhouden. ■

Stichting BeeSupport steunt bijenhouders

Bijenhouden in Afrika

Jos Willemse, Dipam kaarsenmakerij

Imkerij als fundament in het bedrijf. Dat is iets waarvan we in Europa alleen maar kunnen dromen. Midden in Afrika, in Zimbabwe, is dat, vanuit de nood geboren, realiteit. Een pril initiatief dat onze ondersteuning verdient en waar we nu en in de toekomst voor de ontwikkeling van de biologisch-dynamische landbouw van kunnen leren.

In groepen van tien leden hebben ze een imkerij, een boomkwekerij en een boomgaard. De leden van de Kutsungirira* Beekeeping Club (KBC) hebben een waterreservoir gebouwd dat 180.000 liter kostbaar regenwater kan opvangen. Daarmee bewateren zij hun bomen, velden en groentetuinen in tijden van droogte. De verkoop van honing en bijenwas levert een aanzienlijke bijdrage aan de inkomsten van de betrokken families. In het hele district is er vraag naar deze producten.

In 2004 heeft de club een eigen winkel gebouwd. Deze winkel ligt vlak aan de doorgaande weg van Mozambique, via Harare, naar Zuid Afrika. Daar werken een verkoper en een bewaker. Sinds begin 2005 beschikt KBC over een eigen transportmiddel, waarmee de geogste producten van de imkers naar de winkel en een deel ervan verder naar winkels in de steden worden vervoerd.

Trainingcentrum

De start van dit alles ligt bij het initiatief van Miriro Muhera en haar man Michael Hlungwani, in het dorp Shazhaume in 1997. Michael was toen nog onderwijzer en hobbyimker. Op de door hun opgezette eerste

* Kutsungirira betekent: volharden in moeilijke tijden.

imkerij en cursusplaats kwamen elke dag de cursisten lopend uit de omliggende dorpen.

Nu zijn er circa tweehonderd imkers opgeleid, waarvan meer dan de helft vrouwen en veertien aidsweeskinderen. In het arme Mwenezi-District zijn veel gezinnen door aids ontworteld en werken de vrouwen mee om in de dagelijkse levensbehoeften te voorzien. In deze omstandigheden zijn deze vrouwen zeer zelfstandig geworden. Ze nemen nu taken op zich die in de cultuur eerst niet toegankelijk voor hen waren.

De cursisten komen steeds uit één dorp, zodat zij gezamenlijk de eerste stappen in het bijenhouden kunnen uitoefenen en extra bomen kunnen planten en verzorgen. Uit elke groep cursisten wordt iemand gekozen die haar/zijn dorp vertegenwoordigt op grotere vergaderingen en die bij problemen over bijenhouden als contactpersoon kan optreden.

Inmiddels zijn alle mensen, die op loopafstand wonen en bijenhouder willen worden, opgeleid. Vervolgcurssussen zoals boekhouden, door Miriro en hoe je een bijenvolk in leven houdt bij droogte, worden ook gegeven. De wachtlijst voor een beginnerscursus is opgelopen tot driehonderd vrouwen, mannen en aidsweeskinderen. Zij hebben dit trainingcentrum hard nodig.

Bijzonder aan dit bijenproject vind ik dat het echt van de basis af is gestart. De cirkel wordt steeds groter. Bovendien wordt er breed gekeken, gedacht en gehandeld. Er is aandacht voor de vegetatie en bijvoorbeeld de waterhuishouding. Er is ook aandacht voor een gezond rechtsleven. En natuurlijk voor scholing. Men is gericht op het welzijn van het geheel. Ze zullen het zo niet noemen, maar ik herken de biologisch-dynamische benadering.

Stichting BeeSupport

Ellen Michaëlis, die ik in 2003 leerde kennen, is samen met de Nederlandse imker en bosbouwer Bert-Jan van Wichen van de in 2004 opgerichte Stichting BeeSupport de spil. Ellen heeft in 1997 Michael en Miriro leren kennen, net toen zij met de introductie van het bijenhouden in hun woonomgeving begonnen waren. Ellen heeft hen al die

jaren met raad en daad ondersteund.

Michael heeft inmiddels ons bedrijf bezocht om meer van het vak 'bijenwaskaarsen maken' te leren.

Het succes van de Kutsungirira Beekeeping Club heeft tot het idee geleid ook andere imkerprojecten te helpen ontwikkelen. Als eerste staat het ontwikkelen van het trainingcentrum op het programma.

Van augustus 2006 tot augustus 2007 wordt de stichting gesteund door de Wilde Ganzen en NCDO (Nationale Commissie voor Internationale Samenwerking en Duurzame Ontwikkeling) voor twee gebouwen en één cursus. Wanneer BeeSupport € 23.000 inzamelt, wordt er een fikse premie bovenop gegeven! Er zijn in augustus en september 2006 40.000 stenen gebakken door de leden van de bijenclub. De waterleiding is doorgetrokken van 1,2 km verderop, naar de bouwplaats. Half januari is er € 5.500 overgemaakt voor de omheining van het terrein en voor de start van het gebouw waar het leslokaal en de keuken zich bevinden. Het volgend jaar wil de Stichting BeeSupport het imker trainingcentrum met nog een gebouw uitbreiden en drie beginnerscursussen bijhouden mogelijk maken.

Apimondia

De kringen breiden zich uit. Sinds 2001 nemen Ellen, Michael en Miro de deel aan Apimondia, het tweejaarlijks wereldbijencongres. Het is voor de Afrikaanse bijenhouders bijna het enige middel tot communicatie met imkers uit andere landen. In 2005 werd op de Apimondia in Dublin een overkoepelende organisatie voor bijenhouders in Afrika opgericht. Miro doet onderzoek naar de mogelijkheden van de Keniaanse Top Bar Hive (bovenlattenkast) in vergelijking met het op de oude manier bijenhouden in holle boomstammen, in de context van een tropisch klimaat. Zij onderzoekt ook het verschil in honingopbrengst van verspreid opgestelde kasten in vergelijking met kasten die in bijenstallen bij elkaar staan. Ellen heeft zitting in de Apimondia Committee for Beekeeping for Rural Development.

Ondersteuning Stichting BeeSupport

De plaats die de bijenteelt in dit project in Zimbabwe inneemt is een heel bijzondere. Zij staat centraal in de gemeenschap, geeft inspiratie en financieel draagvlak voor het organiseren van de waterhuishouding en het verzorgen van gewassen en natuurlijke vegetatie.

Stelt u zich eens voor dat in Nederland een landbouwbedrijf optimaal voor de bijen wordt ingericht! In plaats van de kleine, op zich ook be-

langrijke, bijrol die bijen hier vaak hebben.
Wilt u dit initiatief ondersteunen met een financiële bijdrage?
Maak dan uw gift over naar het Willy Schilthuis Fonds, onder
vermelding van BeeSupport. Vanuit dit fonds zal de BD-Ver-
eniging uw schenking verdubbelen tot een maximumbedrag
van € 1.000,-. ■

Zie voor meer informatie:
www.beesupport.com
e-mail: beesupport@hotmail.com
Ellen Michaëlis
Vinkenstraat 125-1
1013 JP Amsterdam
telefoon: 020 6250036

Jos Willemse
e-mail: joswillemse@dipam.nl
telefoon: 0343 518656

Folder Biologisch Dynamisch Imkeren

*Geachte lezer,
Bijgevoegd treft u een folder aan die door de bd-imkerwerkgroep
is gemaakt. Deze folder heeft tot doel om u te informeren over
enkele facetten van het imkeren volgens de bd-methode.*

*De bd-imkerwerkgroep werkt in Nederland aan een gezonde
bijenteelt met respect voor het wezen van de bijen in de bd-landbouw. De
BD-Vereniging heeft de totstandkoming van de folder met
een financiële bijdrage ondersteund en werkt mee aan de
verspreiding via DP. Ook uw bijdrage in de kosten die gemaakt
zijn voor deze brochure is zeer welkom. U kunt deze overmaken
op rekeningnummer 7171152 ten name van Annie Varekamp te
Wageningen, onder vermelding bijdrage bijenfolder.
Mensen die de verspreiding van de folder verder willen
ondersteunen kunnen bij Jan Saal meer folders bestellen voor de
kostprijs van € 1,- euro per stuk plus verzendkosten. Mailadres:
j.saal@chello.nl.*

Wij stellen uw ondersteuning zeer op prijs.

De bd-imkerwerkgroep

Een basis gelegd 70 jaar BD- Vereniging!

Een jaarvergadering en een feestdag, zaterdag 2 juni,
een stralende dag op De Zonnehoeve in Zeewolde.

Bespreking jaarverslag

In het jaarverslag heeft u kunnen lezen over de basis die is gelegd in
het eerste jaar waarin de BD-Vereniging en Stichting Demeter offici-
eel als twee aparte organisaties samenwerken. Een jaar waarin twee
nieuwe medewerkers hun draai gevonden hebben. Emma Schotveld
vindt haar inspiratie in de ontmoetingen met de boerenleden; bij
voorbeeld op de winterconferenties, bij activiteiten voor BD-Beroeps-

Afscheid Jan Saal

Geitenkaas van
Jan en Maria Wanders

(foto's: Dick Boschloo)

ontwikkeling of in de samenwerking met de preparatenwerkgroep. Ilse van den Bosch ontmoet, kookt en praat met (potentiële) leden en werkt zo aan de ontwikkeling van een bd-visie op voeding.

Het is de bedoeling dat komend jaar deze basis zal leiden tot meer activiteiten van en meer deelnemers aan BD-Beroepsontwikkeling. Ontmoetingen op voedingsgebied zullen het draagvlak vormen voor nieuwe leden. Het jaarverslag wordt zonder opmerkingen door de leden goedgekeurd.

Financiën

Het financiële verslag over 2006 en de begroting van 2007 zijn in een nieuwe vorm gepresenteerd, waarin het beleid van het bestuur beter tot uitdrukking komt. De lasten worden toebedeeld aan drie werkgebieden; projecten ten behoeve van onderzoek & ontwikkeling, Dynamisch Perspectief en het verenigingssecretariaat. De jaarcijfers zijn goedgekeurd door de accountant en 2006 wordt afgesloten met een positief resultaat van € 9.424,-. Het bestuur stelt voor om het vermogen te herschikken over de algemene reserve (verenigingssecretariaat en DP) en het Willy Schilthuisfonds (projecten onderzoek & ontwikkeling). Voor 2007 wordt een tekort begroot van € 10.000,- om genoeg ruimte te houden voor projecten (zie kader Winst- en verliesrekening)

Het financiële verslag, de begroting en de herschikking van het vermogen worden door de leden goedgekeurd.

Visie

De splitsing van de vereniging was voor het bestuur aanleiding om zich opnieuw te bezinnen op haar visie en het beleid voor de toekomst. Maria van Boxtel schetste met een aantal voorbeelden het proces wat het bestuur daarin gegaan is (zie Toekomstvisie BD-Vereniging 2007 en verder *'Ontmoeten en ontwikkelen'*).

Nieuwe voorzitter en nieuw bestuurslid

Begin dit jaar heeft Jan Saal aangekondigd zijn functie als voorzitter te willen neerleggen, om een betere balans te vinden in zijn drukke werkzaamheden. Het afgelopen half jaar heeft het bestuur daarom vele gesprekken gevoerd om een goede opvolger te vinden. Tot bleek dat we die opvolger in ons midden hadden als kandidaat-bestuurslid; Albert de Vries heeft zich bereid verklaard om de functie van voorzitter op zich te nemen. Gezien zijn rol in het proces van beleidsvorming is dit voor ons een logische ontwikkeling en zijn wij erg blij met deze stap. De leden hebben ingestemd met de benoeming van Albert. Daarnaast zijn we verheugd om Ruud Hendriks voor te kunnen stellen als kandidaat-bestuurslid, met wie we het contact met Warmonder-

Overdracht voorzittershamer aan Albert de Vries

Kinderactiviteit: ponywagen

Afscheid Bernard Asselbergs

Appel(-peren)sap proeven van Kavel 55, Bart Pijenburg

hof kunnen voortzetten en een link hebben naar het kennisnetwerk van Biologica. In het volgende nummer van Dynamisch Perspectief worden Albert en Ruud uitgebreid aan u voorgesteld.

Afscheid Jan Saal

Inge Schwagermann memoreerde de brede interesse en het ontwikkelde waarnemingsvermogen van Jan. Het bestuur en de vereniging hebben veel gehad aan de kennis die Jan daarmee verzameld heeft. Inge zal persoonlijk zorg dragen dat de inbreng van Jan blijft voortleven in de spreuk waarmee hij altijd de vergadering opende: Alleen datgene is gezond in een gemeenschap, wanneer de enkeling zich een beeld kan vormen van het geheel en wanneer de initiatieffracht van de enkeling binnen het geheel kan leven. Alles wat Jan waarneemt en uitdenkt, probeert hij ook uit in zijn eigen volkstuin of met zijn bijen. Heel stellig beperkt hij daarbij de

waarneming van de bijen tot wat er buiten de kast zichtbaar is, om de bijen niet onnodig te verstoren. Wij bieden hem daarom als afscheidscadeau een speciaal ontwikkelde kast aan, waarmee bijen kunnen worden bestudeerd, terwijl zij hun natuurlijk gedrag kunnen blijven uitoefenen.

Bernard Asselbergs

Een ander afscheid was dat van Bernard Asselbergs, die zo lang de preparaten voor de BD-Vereniging heeft gemaakt, dat niemand meer precies wist te vertellen hoe lang! Destijds is Bernard begonnen om Rolf ten Siethoff te helpen met de preparaten, toen nog in een duister schuurtje op het landgoed Kraaybeekerhof. Na diens overlijden heeft Bernard het werk met veel inzet en passie alleen voortgezet. Via een lezing en daaruit volgende werkgroep met als thema 'ruggesteun' is Bernard in contact gekomen met Adrie Maas. Haar belangstelling voor

Ruim 250 bezoekers kwamen om te genieten en om bd-landbouw en voeding te ervaren

het preparatenwerk bracht hem op het idee om haar te vragen voor ruggesteun bij dit werk. De samenwerking met Adrie bracht Bernard het inzicht dat hij het tijd vond voor een nieuwe impuls in het preparatenwerk en dat hij er zelf mee wilde stoppen. Sinds dit jaar heeft Adrie, samen met Jola Meijer en anderen, het preparatenwerk helemaal

Workshop Dansen met paarden, Albert de Vries

Napraten over de ALV: twee oudvoorzitters en nieuw bestuurslid

Demonstratie waterwervelaar, Chris Vree

Rondleiding De Zonnehoeve door Piet van IJzendoorn

overgenomen. We zijn Bernard enorm dankbaar voor alle kennis en ervaring die hij gewetensvol heeft overgedragen en die hij bij hand- en spandiensten op de achtergrond wil blijven inzetten.

Omdat Bernard veel van muziek houdt en zelf ook muziek maakt, bieden wij hem een theaterbon aan, om te genieten van welverdiende ontspanning naar eigen keus.

Feestdag

Na de jaarvergadering gaven we ons over aan de feestelijke activiteiten op de Zonnehoeve, georganiseerd ter gelegenheid van het 70-jarig bestaan van de BD-Vereeniging. Behalve de aanwezige leden kwamen er vele geïnteresseerde consumenten, die waren uitgenodigd door leden zelf, via klantenkringen van abonnementsbedrijven en via de Nieuwsbrief in de Odin-pakketten. Ruim 250 bezoekers kwamen om te genieten van het mooie weer, het lekkere eten

en om biologisch-dynamische landbouw en voeding te ervaren. Er waren kramen waar Demeterproducenten hun producten lieten proeven, waar kennism gemaakt kon worden met bijzonder speelgoed of bijvoorbeeld een waterwervelaar. Piet van IJzendoorn gaf een rondleiding over het veelzijdige bedrijf De Zonnehoeve voor de groten, terwijl de kleintjes hun eigen rondrit konden doen in een ponywagen. Praktische workshops zoals broodbakken bij bakkerij Het Zonneli ed, of kaas maken in eigen keuken door Ilse leverden enthousiaste reacties op: 'dat gaan we thuis ook doen!' En leuke ontdekkingen: 'op het moment dat het zuur uit de yoghurt de melk deed klonteren, kwamen we er achter waar het volgende spreekwoord vandaan kwam': iets in de melk te brokkelen hebben. Ook voor de inhoudelijke workshops rondom thema's als preparaten, fenomenologie en veredeling was veel belangstelling. Het was voor sommige bezoekers zelfs een teleur-

stelling dat ze niet drie workshops tegelijk konden doen!

De Fanfare van de Eerste Liefdesnacht zorgde voor een extra feestelijke sfeer. Kijkt u maar op de foto's.

Hartelijk dank aan alle medewerkers van De Zonnehoeve en Het Zonneli ed, de workshopleiders, de standhouders en niet te vergeten de vrijwilligers, die zich geweldig ingezet hebben! Zonder hen was deze dag niet mogelijk geweest.

Ook dankzij de genereuze medewerking en/of sponsoring van de volgende bedrijven is de feestdag een succes geworden: De Zonnehoeve, bakkerij Het Zonneli ed, Stichting Triodos Fonds, Estafette Associatie/Odin abonnementen, Natudis - producten en sap, Lovian - wijn, Het Blauwe Huis - kruidenzout, De Bolster - zaden, Zuiver Zuivel - proeverij. ■

Workshop Fenomenologische gewaswaarneming, Edith Lammers van Bueren

Fanfare

Workshop Praktische betekenis van preparaten, Adrie Maas en Jola Meijer

Toelichting financiën

We hebben er als bestuur voor gekozen om vanaf 2006 de jaarcijfers zo te presenteren dat ze het beleid van het bestuur tot uitdrukking brengen. Er staat in de statuten beschreven dat de BD-Vereniging tot doel heeft het ontwikkelen en bevorderen van biologisch dynamische landbouw en voeding, zo mogelijk in een kwalitatief hoogwaardig landschap. De vereniging doet dat in eerste instantie middels projecten waarin aan onderzoek en ontwikkeling gewerkt wordt. Met het uitgeven van Dynamisch Perspectief wordt die ontwikkeling gepresenteerd aan leden en geïnteresseerden. Als derde hoofdactiviteit moet de vereniging ervoor zorgen dat de administratieve voorwaarden vervuld zijn om als vereniging te functioneren. Deze drie gebieden kunt u nu terugvinden bij de uitgaven.

De twee medewerkers Emma Schotveld en Ilse van den Bosch besteden hun tijd grotendeels aan projecten (Onderzoek en Ontwikkeling) en voor een kleiner deel aan Dynamisch Perspectief. Martine Wensink besteedt haar tijd voor een klein deel aan projecten, voor eenderde aan het tot stand komen van Dynamisch Perspectief en voor de helft zorgt ze, tezamen met Annemiek Padt en Rienk ter Braake voor de administratieve randvoorwaarden. Hun loonkosten zijn nu aan de desbetreffende posten toebedeeld. In het verleden is dat niet gebeurd en stonden alle loonkosten onder bureaunkosten. Dat heeft tot gevolg gehad dat de algemene reserve, voor bureaunkosten dus, negatief werd en de reservering voor projecten niet afnam en het vermogen van het Willy Schilthuisfonds toenam. Wij hebben gemeend het vermogen te moeten herschikken in overeenstemming met het uitgevoerde beleid. Aangezien het ondoenlijk is om één en ander over de afgelopen jaren terug te rekenen, kiezen we ervoor om het vermogen per 1 januari 2006 te verdelen volgens de verhoudingen zoals die in 2006 tussen de hoofdactiviteiten aanwezig was, waarbij we Dynamisch Perspectief meenemen met de kosten voor het verenigingssecretariaat.

	in %		In uren/week	
Onderzoek en Ontwikkeling	47	47	19	19
Dynamisch Perspectief	13	53	6	23
Verenigingssecretariaat	40		17	

Toelichting op de balans

1. Dit betreffen waarborgen voor in gebruik zijnde apparatuur
2. Dit is de waarde van de voorraad aan preparaten
3. N.a.v. de splitsing van Stichting Demeter en de BD-Vereniging heeft er nog een correctie op de balansposten plaats gevonden en zijn de waarborgen van handelsbedrijven overgeheveld naar Stichting Demeter. Daarmee is de post vorderingen aanzienlijk afgenomen in de balans eind van het jaar.
5. t/m 7. Het vermogen is in 2006 toegenomen. Bij de toewijzing van de winst is ook de verhouding 47% Willy Schilthuisfonds en 53% algemene reserve gehanteerd.
8. Voor deze post geldt hetzelfde als voor punt 3.

Toelichting jaarcijfers 2006

8. De binnengekomen contributie is conform de begroting, waarin de contributieverhoging van € 25,- naar € 35,- voor gewone leden was opgenomen. Er waren eind 2006 1979 gewone leden, waarvan 126 uitgebreid leden (contributie € 60,-) en 129 boerenleden (contributie € 200,-).
10. In 2006 heeft een legaat van circa € 10.000,- en een bijzondere gift voor extra inkomsten gezorgd. De omvang van de overige giften is conform de begroting: € 10.000,-.
11. Er was in 2006 een éénmalige inkomstenbron door de verkoop van de voorraad boeken van Willy Schilthuis (titel Biologisch-dynamisch tuinieren in de praktijk) aan uitgeverij Christoffor.
12. De verkoop van advertenties in DP was niet groot.
13. De verkoop van preparaten was in 2006 hoger dan begroot. Aan de hand van deze ontwikkeling is er nieuw beleid geformuleerd, dat voor de zomer beschikbaar komt.
16. Dankzij de hogere inkomsten is er in 2006 in plaats van het verwachte verlies een bescheiden winst gemaakt (zie punt 20.).

Balans

Activa	01-01-06	31-12-06	Passiva	01-01-2006	resultaat 2006	31-12-2006
1. Waarborgen	1.231	450	5. W. Schilthuis Fonds	58.428	4.429	62.857
2. Voorraad	2.039	2.155	6. Algemene reserve	65.886	4.995	70.882
3. Vorderingen	44.764	12.210	7. Totaal vermogen		124.314	133.739
4. Liquide middelen	161.338	146.852	8. Crediteuren		85.058	27.928
Totaal	209.372	161.667			209.372	161.667

Winst- en verliesrekening

Baten	Begroting 2007	Exploitatie 2006	Begroting 2006	Lasten	Begroting 2007	Exploitatie 2006	Begroting 2006
9. Contributie	92.000	91.962	92.000	17. Onderzoek en Ontwikkeling	62.000	61.760	63.000
10. Giften, legaten, fondsen	14.000	24.437	10.000	18. Dynamisch Perspectief	42.000	41.362	40.000
11. Verkoop boeken		6.174		19. Verenigingssecretariaat	26.000	26.062	26.000
12. Advertenties DP	4.000	4.144					
13. Verkoop preparaten	5.000	7.202	5.000				
14. Rente	2.500	2.573					
15. Overige baten	2.500	2.116	2.000				
	120.000	138.608	109.000		130.000	129.184	129.000
16. Verlies	10.000		20.000	20. Winst		9.424	

Toelichting begroting 2007

10. Naast de zeer belangrijke algemene stroom van giften van vele betrokkenen is er reeds door de Stichting Demeter € 4.000,- toegezegd voor het ontwikkelingswerk van de BD-Vereniging.
16. Er wordt opnieuw een tekort begroot. We willen deze ruimte behouden voor projecten in het kader van Onderzoek & Ontwikkeling. Op basis van de reserve van het Willy Schilthuisfonds kan dat ook.

- 17 t/m 19. De loonkosten zullen in 2007 toenemen door het feit dat Ilse van den Bosch dan een heel jaar in dienst is (in 2006 was dat vanaf 1 mei). Tegelijkertijd zijn er een paar incidentele kosten, zoals voor automatisering, die in 2007 niet opnieuw aan de orde zijn. Dat betekent dat verwacht wordt dat de totale lasten vrijwel gelijk aan 2006 zullen zijn.

Specifieke lasten

Exploitatie 2006	Onderzoek & Ontwikkeling	Dynamisch Perspectief	Verenigings-secretariaat	Totaal
Medewerkerskosten	20.986	6.807	16.329	44.122
Huisvestingskosten	2.123	587	1.807	4.517
Kantoorkosten	6.467	1.789	5.504	13.760
Drukkosten		31.392		31.392
Kosten activiteiten				
Conferenties, jaarvergadering	3.222			
PR	1.152			
BD-Beroepsontwikkeling	11.781			29.339
Preparaten dagen / begeleiding	438			
Projecten leden	11.837			
Diverse initiatieven	909			
Overige kosten	2.845	787	2.422	6.054
Totaal	61.760	41.362	26.062	129.184

Herschikking vermogen Nederlandse Vereniging ter bevordering van de biologisch-dynamische landbouw en voeding, per 1 januari 2006, ter goedkeuring voorgelegd op de jaarvergadering van 2 juni 2007, te Zeewolde.

Balans

Activa	01-01-2006	Passiva	Oude situatie	Nieuwe situatie
1. Waarborgen	1.231	5. Willy Schilthuisfonds		6.792
		6. Algemene reserve	- 4.566	65.886
2. Voorraad	2.039	6a. Reserve projecten	122.088	
3. Vorderingen	44.764	7. Totaal eigen vermogen		117.522
4. Liquide middelen	161.338	8. Crediteuren		85.058
	209.372			
			209.372	209.372

Albert de Vries, mei 2007

Toekomstvisie BD-Vereniging 2007 en verder

Ontmoeten & Ontwikkelen

Albert de Vries, voorzitter en Maria van Boxtel, bestuurslid

Soms word je pas wakker als je iets doet. Of wordt helder wat je wilt als er iets gebeurt wat je niet wilt. Zulke momenten kende het bestuur van de Vereniging voor Biologisch-Dynamische Landbouw en Voeding ook de afgelopen herfst en winter.

Een voorbeeld van zo'n wakkerschuddend moment waren de vele preparaten die het afgelopen jaar werden besteld bij de Vereniging. Het gebruik van preparaten is verplicht gesteld om het Demeterkeurmerk als boerenbedrijf te kunnen blijven voeren. De Vereniging voor Biologisch-Dynamische Landbouw en Voeding stelde daarom, net als vroeger, preparaten beschikbaar die geïnteresseerde hobbytuinders én boeren en tuinders op het bureau konden bestellen. Meer dan in voorgaande jaren kochten boeren en tuinders de preparaten die met grote zorgvuldigheid door Adrie Maas, Bernard Asselbergs en andere vrijwilligers waren gemaakt. Booming business. Boeren en tuinders bestellen wel en de vrijwilligers werken wel. Maar preparaten laten inkopen, willen we dat? Preparaten zijn erop gericht de bedrijfsindividualiteit te versterken en verzorgen. In het ideale geval worden ze

gemaakt van ingrediënten uit de regio van het bedrijf, door betrokkenen bij het bedrijf in een gezamenlijke activiteit. Door boeren en misschien burgers samen. We willen voor preparaten geen booming business, maar een verzorgde gemeenschap. Daarom zetten we opnieuw in op gezamenlijke preparatendagen en op langzame verlaging van de kwantumkorting van de preparaten die bij de Vereniging besteld kunnen worden.

Een ander moment was de evaluatie van het eerste jaar dat Ilse van den Bosch als medewerkster consument en voeding is begonnen, met als hoofddoelstelling om leden te werven. Zij ging enthousiast aan de slag met activiteiten voor potentiële, nieuwe leden. Etentjes op de bd-boerderij, waarbij de film 'The real dirt on farmer John' een mooie aanvulling was op de rondleiding op de boerderij zelf. Het ontwikkelen van een folder waarin we mensen letterlijk vragen lid te worden. Mooie stands op voedingsbeurzen voor geïnteresseerde consumenten, zoals de Kunsthal Kookt. Ilse en haar vrijwilligers ontmoetten veel belangstelling, maar vonden nauwelijks nieuwe leden. En toen begon het ons te dagen. We ontwikkelen allerlei nieuwe activiteiten om mensen te 'lokken', maar hebben nauwelijks aanbod om elkaar binnen de vereniging op het thema 'voeding' te ontmoeten. Daarom is de prioriteit in de initiatieven omgedraaid: het verenigingsleven voor en door de leden eerst verzorgen en zo op de lange termijn nieuwe leden bereiken. Dat heeft bijvoorbeeld al vorm gekregen op de feestelijke dag ter gelegenheid van ons 70-jarige bestaan, waar bestaande leden elkaar en de bd-landbouw en voeding kunnen ontmoeten. En een vriend of vriendin kunnen meenemen, om met de bd-landbouw en voeding kennis te maken.

Verzorgd verenigingsleven

Dit zijn voorbeelden waarin de gezamenlijke rode lijn 'ontmoeten en ontwikkelen' ons hielp de juiste prioriteiten te stellen. Deze rode lijn komt natuurlijk niet zomaar uit de lucht vallen. In enkele bestuursbijeenkomsten hebben we ons afgevraagd wat de toekomst van de vereniging van ons vraagt in een maatschappij die er in de toekomst ook heel anders uit zal zien dan nu. Stel bijvoorbeeld dat het over twintig jaar vanzelfsprekend is dat alle landbouw biologisch is, wat is dan de taak van de BD-Vereniging? Hoe is dan de relatie met de Antroposofische Vereniging? We hebben in die bestuursbijeenkomsten ook teruggekeken met de vragen: 'Hoe ben ik BD tegengekomen? Waar werd en word ik enthousiast voor en geraakt door BD?' Met het

werken aan die vragen hervonden we de gezamenlijke rode lijn. Als visie geformuleerd:

De Vereniging voor Biologisch-Dynamische Landbouw en Voeding verzorgt de ontmoeting tussen mensen onderling én tussen mensen en de biologisch-dynamische landbouw en voeding, gericht op de verdere ontwikkeling van zowel de mens als de biologisch-dynamische landbouw en voeding.

En de bijbehorende ambities.

1. Het verenigingsleven is gevuld en verzorgd, door en voor de leden,
2. De bd-landbouw en de mensen die zich ermee verbinden zijn voortdurend in ontwikkeling.
3. De bd-voeding en de mensen die zich ermee verbinden zijn voortdurend in ontwikkeling.
4. Bd-kwaliteit in zowel landbouw als voeding heeft een unieke waarde.
5. De vereniging is verbonden met de (inter)nationale bd-beweging.

Ontwikkeling door ontmoeting heeft ons de afgelopen tijd een duidelijke rode draad gegeven. Zoals bij de organisatie van de Winterconferentie in 2007, die door coördinator Emma Schotveld is voorbereid in nauwe samenwerking met een kleine initiatiefgroep. De ontmoeting in de initiatiefgroep leidde tot twee goedbezochte, voorbereidende lezingen door Michiel Rietveld. En tot een goedbezochte winterconferentie met inhoudelijk doordachte bijdragen, gedragen door de initiatiefgroep.

De opzet van de financiële verantwoording is ook veranderd, zodat het beleid van de Vereniging tot uitdrukking komt in de cijfers. U kunt dat lezen bij de toelichting op de financiën elders in deze DP. De inspanningen die de Vereniging zelf uitvoert op het gebied ontwikkeling en onderzoek zijn zo veel beter zichtbaar geworden.

Met ontwikkelen en ontmoeten kunnen we een verzorgd verenigingsleven ook in de toekomst een goede impuls geven. Wij komen u graag tegen! ■

Vragen rondom bedrijfsopvolging

Joke Bloksma, Jaap Vermue en Emma Schotveld

Binnen het werk van de BD-Beroepsontwikkeling komen we vaak vragen tegen rondom bedrijfsopvolging. Bijvoorbeeld over de positie van nieuwe ondernemers die een bedrijf gaan overnemen, maar eerst nog een tijdje samenwerken met de oude ondernemer. Of de vraag, hoe je afscheid neemt van je bedrijf waar je zo lang zo intensief mee bent verbonden? Hoe geef je als uittreder ruimte aan de nieuwe ondernemer? Hoe benut je als nieuweling de ervaring van de oude ondernemer, terwijl je toch ook je eigen ideeën neer wilt zetten? Hoe faseer je het proces van een opvolging: zoeken, proberen, samenwerken en overdragen. Hoe praat je op een goede manier over de samenwerking en de irritaties die daar ook bijhoren? Welke mogelijkheden zijn er financieel en organisatorisch die passen bij de idealen van de BD en wanneer kies je welke vorm?

Kortom, hoe zorgen we er voor dat er een nieuwe generatie bd-ondernemers gaat starten. Vanuit BD-Beroepsontwikkeling willen we rond dit thema een aantal activiteiten ondernemen.

Vanuit de BD-Vereniging denken we aan twee mogelijke groepen:

1. Een thematische intervisiegroep binnen de BD-Beroepsontwikkeling. Een groep waarin zowel starters als afscheidnemers samen met bovenstaande persoonlijke vragen bezig zijn.
2. Een studiegroep die de ervaringen rond organisatie, financiering, risicodeling en samenwerking verzamelt, advies kan geven en een studiedag voorbereidt.

Wie hier interesse voor heeft en/of met specifiekere wensen kan contact op nemen met Emma (emma@bdvereniging.nl). Graag vóór eind augustus zodat we weten of er voldoende belangstelling is om mee verder te gaan. ■

Emma Schotveld is met vakantie van 23 juli tot en met 13 augustus.

Mansveltscore

Rienk ter Braake

Alle Demeterboeren hebben begin dit jaar weer een Mansveltscore ingevuld. Dit puntensysteem is een uitwerking van ideeën van Jan Diek van Mansvelt. Nu eens niet alleen maar commentaar of strafmaatregelen wanneer iets niet in orde is, maar waarderen wat wel in orde is. En op heel veel bd-boerderijen gaat de boer veel verder dan de norm. De kalveren bij de koe laten lopen, een nieuwe fruittuin aanleggen waarin schapen grazen, die probleemjongen die een dag per week komt werken. Allemaal zaken die een bd-bedrijf zo dynamisch maken. En die op deze manier in de Demetercertificering meegenomen gaan worden.

Vooralsnog geeft de boer zichzelf punten. Dat lijkt helemaal in strijd met het toekennen van certificaten op basis van onafhankelijke controle. Op dit moment is de Mansveltscore dan ook een aanvulling op de Demetercontrole door de onafhankelijke controleurs uit de biologische landbouw. De bedoeling van het toekennen van punten aan jezelf is een terugblik op het afgelopen jaar. Wat heb ik gedaan aan natuurbeheer op mijn bedrijf? Hoeveel aandacht heb ik gestopt in het werken met de preparaten? Hoe staat het er voor met het bodemleven? En heeft de bemesting in het afgelopen jaar dat verbeterd, of juist niet? De boeren hebben dit jaar een formulier gekregen dat uitgebreider was dan vorig jaar. Stichting Demeter heeft samen met de BD-Vereniging de verschillende thema's, zoals Compostering, opgesplitst in vijf bouwstenen, zoals 'de mest is omgezet'. Voor elke bouwsteen geef je jezelf 0, 1, of 2 punten. Op deze manier is het eenvoudiger om tot een score te komen.

Al met al heel leuk. Je kunt een dergelijk systeem steeds verder ontwikkelen. Maar echt leuk wordt het pas wanneer boeren met elkaar in gesprek komen over de verschillende bd-thema's. Dan krijg je uitwisseling en kan een score gaan leven. Dit jaar doen ruim twintig boeren vrijwillig mee aan Mansveltgesprekken over de score van de boer zelf. De gesprekken vinden steeds plaats tussen drie boeren op het betreffende bedrijf. Het gaat over wat je vertelt, maar ook over wat je ziet. Wellicht kan een dergelijk systeem in samenspraak met Demeter International worden uitgebouwd tot een vernieuwende manier van certificeren. Meer passend bij bd-landbouw dan normen afvinken. ■

Van visie naar normen: Demetercertificering

Rienk ter Braake, coördinator Demetercertificering

Met zijn "Landbouwcursus" in 1924 heeft Rudolf Steiner de basis gelegd voor de biologisch-dynamische landbouw. In deze cursus wordt een visie gegeven op een moderne landbouw. Veel van deze visie is nog steeds, of misschien wel juist nu, heel actueel.

In vier artikelen wil ik schetsen hoe een visie op landbouw uiteindelijk is vertaald in een aantal concrete Demeternormen, waar gecertificeerd biologisch-dynamische boeren zich aan hebben te houden. Drie eerdere artikelen over bedrijfsindividualiteit, levende bodem en eigenheid van het vee stonden in de afgelopen nummers van Dynamisch Perspectief. Hieronder een artikel over de ontwikkeling van boer en bedrijf.

Ontwikkeling van boer en bedrijf, de uitgangspunten

Citaat uit de Landbouwcursus:

"... Laten we eens kijken naar een boer die over zijn akker loopt, zo'n boer die in de ogen van een geleerde niet geleerd is. Ja, die geleerde zegt wel dat een boer dom is, maar in werkelijkheid is dat niet waar, om de eenvoudige reden dat een boer – neemt u het mij niet kwalijk, maar het is zo – een meditant is. Wat hij afmediteert in zijn winternachten is werkelijk heel veel. En inderdaad maakt hij zich iets eigen als een soort verwerven van geestelijk inzicht. Hij kan het alleen niet uitspreken. Het is iets wat plotseling opduikt. Je loopt door het veld, en ineens is het er. Je weet iets, en je probeert het dan uit. Ik heb dat tenminste in mijn jeugd steeds weer ervaren toen ik onder boeren leefde. Het is werkelijk zo. En bij deze dingen moet worden aangeknoopt."

Steiner benadert een boer hier als een soort geleerde. Hoe komt hij daar nou bij? Wat zou een boer tot geleerde maken? Voor een boer geldt dat hij veel zal moeten leren. Niet persé uit boeken, maar vooral in de praktijk. Over je eigen grond, je eigen koeien en je eigen bedrijf. Je bouwt er een gevoel mee op en je leert door telkens weer nieuwe kennis en ervaring op te doen. Met nadruk op doen.

Hier zou ik nou eens bij aan willen knopen. Onze kinderen zitten op een school van de Rozenkruisers. Met de klas gaan ze soms naar een tempel met een rozentuin. En in die tuin staat een fontein met drie stralen. Deze stralen staan symbool voor de drie attributen van God. De daad, de kennis en de liefde. Niet toevallig de uitwerkingen van willen, denken en voelen. Op verschillende plaatsen benadrukt Rudolf Steiner in zijn werken hoe belangrijk het is dat deze drie werkingen van de ziel in balans zijn. En dat maakt boeren wellicht zo "geleerd". Zo zou ik eens naar het preparaatgebruik willen kijken, als voorbeeld van biologisch-dynamische ontwikkeling. Niet alleen van de gewassen en de bodem, maar ook van jezelf.

Het preparaatgebruik, de Demeternormen

In de voorwaarden van Demeter Internationaal krijgen de biologisch-dynamische preparaten een apart hoofdstuk. Allereerst wordt gesteld dat de preparaten zo mogelijk op het eigen bedrijf worden gemaakt. De ingrediënten komen bij voorkeur van het eigen bedrijf. En de boer wordt uitgenodigd om te experimenteren en te observeren. De spuitpreparaten dienen passend te worden gebruikt. Koemestpreparaat dient tenminste eenmaal per jaar te worden gebruikt. En het kiezelpreparaat ook tenminste eenmaal per jaar. De

spruitpreparaten dienen te worden toegediend met schoon materiaal. Alle organische meststoffen dienen te worden behandeld met de compostpreparaten. Voor omschakeling naar Demeter moet het gehele areaal tenminste eenmaal zijn behandeld met het koemestpreparaat en met het kiezelpreparaat en het gehele areaal moet zijn behandeld met geprepareerde mest.

Telkens weer de discussie of de bd-landbouw en vooral het werken met de preparaten nu een vastgelegde methode is, of een ontwikkelingsweg met diverse invullingsmogelijkheden. En dat is dan weer het mooie. Als je die discussie los kunt laten en je eigen weg gaat met deze materie op de "geleerde" manier van de boer. Of dat nu met de klassieke bd-preparaten is, of met alternatieve vegetarische preparaten, of met energetische toepassing maakt daarbij wellicht geen verschil. Je zult erover moeten nadenken hoe je het wilt invullen. En waarom dan zo? Dat denken zet je om in doen. Het uitwerken tot in de fysieke handeling. En dan denk ik dat er weinig bd-boeren zijn die zonder gevoel met de preparaten werken. Dat zullen ook wel eens gevoelens zijn van wat ben ik hier nu helemaal aan het doen? Er is zoveel "belangrijker" werk te doen! Maar door middel van de preparaten worden boeren wel uitgedaagd om een balans te vinden tussen willen, denken en voelen. Een balans die betrekking heeft op dynamische landbouw, landbouw die leeft en zich ontwikkelt. Door boeren die daar leiding aan geven, geïnspireerd door kennis, praktijkervaring en gevoel.

De doelstelling van al deze Demeternormen op gebied van preparaatgebruik is het zekerstellen aan consumenten dat Demeterproducten worden geproduceerd op landbouwbedrijven vol levenskracht. Volwaardige producten met karakter.

Of de Demeternormen op gebied van de preparaten daartoe een passende bijdrage leveren is voor Nederland de vraag. Door de Demeterverplichting om preparaten te gebruiken is voor veel Demeterboeren wel een duidelijke keuze gemaakt. Doorgaan en het preparaatgebruik zelf aanpakken, of stoppen met Demeter en in vrijheid een eigen dynamische weg gaan.

Uit de preparatenschuur

Adrie Maas en Jola Meijer

Met deze rubriek willen we u op de hoogte houden van de preparatenbereiding door het jaar heen. Zo hebben we eind april de preparaten op Kraaybeekerhof opgegraven, samen met cursisten: het koemestpreparaat, het duizendbladpreparaat, het kamillepreparaat, het eikenschors- en het paardebloempreparaat. Dit zijn preparaten die overwinteren in de grond. Na het opgraven worden de meeste preparaten uit hun omhulling gehaald en bewaard in een turfkist in stenen potten. Vlak na het opgraven van de "winterpreparaten" hebben we het kiezelpreparaat ingegraven. In januari hadden we daarvoor bergkristal gestampt en vormalen. Het kiezelpreparaat overzomert een half jaar in de aarde. Rond die dag hebben we ook hertenblazen gevuld met duizendblad. De blazen hangen nu

tot eind september in weer en wind aan de dakgoot van het lesgebouw op Kraaybeekerhof, maar ook op de Wilhelminahoeve; daarna worden zij een half jaar ingegraven. We hebben deze activiteit met meerdere mensen samen gedaan. Het wordt dan een beetje een feestje. Het brandnetelpreparaat ligt inmiddels ook al in de grond. Met drie mensen hebben we brandnetel geoogst, die we een dagdeel hebben laten verwelken. In die tussentijd hebben we het brandnetelpreparaat juni 2006 opgegraven. Ieder preparaat heeft in principe een vaste plek op het landgoed, zodat het ook echt zijn eigen plek wordt. Het is belangrijk om de preparaten goed te markeren met palen. Het is wel eens gebeurd dat het preparaat niet meer terug te vinden is, en dat is doodzonde.

De komende maand kijken we uit naar de valeriaan; deze bloeit zes weken. In deze tijd moet de pluk en het persen plaatsvinden.

K
F
A
W
N
Y
D

To bio or not to bio

Ruud Hendriks

Onder de verzamelnaam "biologisch" gaat een grote verscheidenheid aan biologische kwaliteiten schuil. In dit artikel maakt u kennis met Mr Basic die chemie- en kunstmestvrij werkt, Mr Eco die een agrarisch bedrijf runt dat is gebaseerd op ecologische principes, en Mr Dynamic die niet-stoffelijke kwaliteiten in zijn bedrijfsvoering integreert.

Drie soorten biologisch

Boeren die biologisch produceren kunnen dat vanuit heel verschillende achtergronden doen. Er zijn op hoofdlijnen bekeken drie soorten biologisch te onderscheiden. De indeling in het navolgende is gebaseerd op het rapport "Hoe natuurlijk is de biologische landbouw" uit 2002. Zoals elke indeling heeft ook deze zijn beperkingen en zijn de grenzen in de werkelijkheid minder duidelijk. In de praktijk blijkt de indeling voor zowel boeren als consumenten een handvat te geven om te bepalen door welke factoren men zich bij keuzes in het bedrijf of bij aanschaf van producten wil laten leiden.

Mr Basic is een boer die produceert op basis van de geen-chemiebenadering. Hij voldoet hiermee aan de wens van de consument om geen chemie en geen kunstmest te gebruiken. Hij zou ook Eko-minimalist genoemd kunnen worden.

Mr Eco is een agro-ecologisch werkend boer, iemand die in de agrarische wereld werkt en

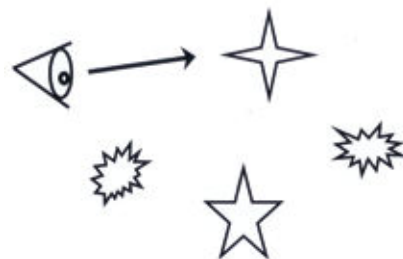
dat doet op basis van ecologische principes. Hij vindt chemie- en kunstmestloos werken niet meer dan logisch omdat die stoffen de ecologie verstoren en hij staat daar verder niet zoveel bij stil. Hij heeft het tot zijn uitdaging gemaakt om natuurlijke processen zoveel mogelijk in zijn bedrijfsvoering te integreren en daarmee een stabiel en zelfherstellend systeem te realiseren. Hij is daarmee een Eko-specialist.

Mr Dynamic op zijn beurt vindt het werken op basis van natuurlijke principes niet meer dan logisch. Hij vraagt zich vaak af waar de grenzen liggen van het ingrijpen van de mens; integriteit staat voor hem hoog in het vaandel. De weg die hij gaat wordt voor hem spannend als hij wil ontdekken hoe de niet-zichtbare werkelijkheid in zijn bedrijf werkzaam kan zijn. Verder is zijn eigen rol en invloed op het totaal van het levende systeem een belangrijk onderzoeksgebied. Deze boer is een dynamisch-betrokken persoon te noemen.

De Eko-minimalist

Mr. Basic ziet de biologische regelgeving als een minimumnorm waaraan hij zich heeft te houden en heeft eigenlijk geen redenen om verder te gaan dan waar de norm toe verplicht. Zolang het gebruik van gangbare mest is toegestaan zal hij dit doen omdat dit de productiekosten laag houdt. Met gebruik van bestrijdingsmiddelen heeft hij geen moeite, hij zal zich alleen moeten aanpassen naar die middelen die biologisch zijn toegestaan. Problemen die op het bedrijf ontstaan zullen "één op één" worden opgelost. Een luizenplaag kan met Pyrethrum uitstekend worden bestreden. Het middel is van natuurlijke oorsprong (bloemen) en het

breekt zeer snel af, dus in die zin past en mag het in de biologische landbouw. Een nadeel van het middel is dat het een brede werking heeft, dus ook natuurlijke vijanden worden er door gedood, hetgeen de natuurlijke balans op het bedrijf verstoort. Hierdoor ontstaat de kans dat het vaker moet worden gebruikt.

De blikrichting van de Eko-minimalist is één op één.

Supermarkten vinden het EKO-merk het belangrijkste; als het maar aan de norm voldoet is het wat hun betreft OK. De supermarktklanten vinden het vooral belangrijk dat er geen residuen van chemische stoffen op hun product voor komen of dat er kunstmest bij is gebruikt. Het maakt deze klant verder niet zoveel uit hoe de teelt plaatsvindt, waar het product vandaan komt en hoe het is vervoerd, als er maar EKO op staat. Ook de verpakking maakt niet veel uit en kant-en-klaarproducten of diepvriesproducten zijn geen enkel probleem.

De Eko-specialist

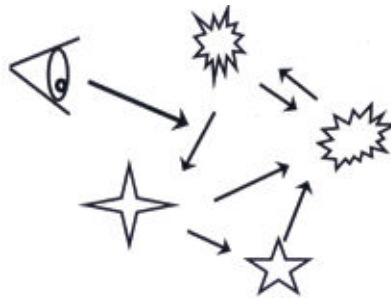
Mr. Eco richt zich in zijn bedrijfsvoering op het verzorgen van de samenhangen op het

Voedingskwaliteit: sla

Voor de Eko-minimalistische consument is het bij een krop sla vooral belangrijk dat deze geen residuen bevat. Voor de Eko-idealistische consument speelt het een rol of deze binnen de eigen regio is geteeld en/of dat deze komt van een bedrijf met bijvoorbeeld aandacht voor landschapsaspecten. Wat kwaliteit betreft kiest deze klant deze krop omdat er meer stoffen als vitamines of antioxidanten in zitten. De dynamisch-betrokken klant zoekt een krop sla die een zodanige voedingskwaliteit heeft dat deze kan bijdragen aan zijn lichamelijke en geestelijke ontwikkeling. In dat geval is het bijvoorbeeld een kwaliteitsaspect als de krop in staat is om na de fase van kropvorming ook die van bloei en afrijping volledig kan doorlopen. Als deze potentie in de krop aanwezig is zal deze ook in de voedselkwaliteit doorwerken. "Volledige ontwikkelingscyclus" is in deze optiek een aspect van voedingswaarde naast de inhoudsstoffen die voor deze consument natuurlijk envogood meewegen.

bedrijf om via die weg een zo sterk mogelijk gewas te telen. Natuurlijke weerstand is het uitgangspunt waarop de gezondheidsvisie is gestoeld. Pyrethrum zal in deze visie niet de juiste oplossing zijn om van luizen af te komen. Via de vraag "waarom zitten die luizen er" zoekt hij naar structurele oplossingen. Zo kan het verlagen van de stikstofbeschikbaar-

heid de planten minder aantrekkelijk maken voor luizen. Het zou echter ook kunnen zijn dat de plant in het voorjaar stress heeft gehad door stikstofgebrek en dat juist in die tijd extra mest nodig was of dat het gewas wat later had moeten worden gezaaid. Bemesting wordt meer benaderd vanuit de kringloop. De sluiting van de kringloop door maatschappij-afval te herbenutten past daar goed in. Herbenutten van menselijke uitwerpselen via composttoiletten kan onderdeel zijn van het kringloopdenken. Eko-specialisme is daarmee een zoektocht naar oorzaak, gevolg, en het er tussenliggende verband, waarbij de oorzaak soms op een heel andere plaats in het bedrijf of in de tijd moet worden gezocht. Het vraagt om veel inzicht in samenhangen en doet daarmee een groot beroep op het agrarisch en ecologisch vakmanschap.

De Eko-specialist kijkt naar de samenhangen in het bedrijf en besluit op basis daarvan welke maatregel de beste is.

De klant van Mr. Eco waardeert de verscheidenheid en biodiversiteit die op dit soort bedrijven meestal te vinden is. Hij eet ook liefst producten uit de eigen regio en geeft de voorkeur aan verse en weinig bewerkte

De klant die dynamisch-betrokken producten koopt, zoekt naar producten waarmee hij zijn hele wezen kan voeden

producten. Wanneer deze klant in de supermarkt komt stelt hij het op prijs wanneer er wat informatie over het bedrijf of het product beschikbaar is zodat hij kan beoordelen of het in zijn straatje past. Een groenteabonnement past ook prima in het consumptiepatroon van deze consument.

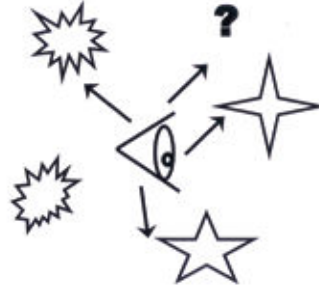
De dynamisch-betrokkene

Mr. Dynamic werkt evenals de Eko-idealist samen met de ecologische processen. Hij voelt zich daarbij echter sterk persoonlijk betrokken en verantwoordelijk. Hij vraagt zich bijvoorbeeld af hoever hij mag gaan met het sturen in de natuur. Zo zal hij de integriteit van het dier niet schaden door bijvoorbeeld koeien te onthoornen, iets wat in de eerdere vormen van biologische produc-

tie wel kan en mag. In de rassenkeuze zal hij zich laten beperken door natuurlijke grenzen van de vermeerdering, dus hybriden passen daar slechts in enkele gevallen in. Dit type boer zoekt ook naar zijn eigen invloed op het gewas of het dier. Meditatie kan voor deze boer een heel normale manier zijn om in contact te komen met het gewas of invloed uit te oefenen op het gewas, een perceel of het bedrijf. Een belangrijke zoektocht is de invloed van de kosmos. Preparatengebruik is een handelwijze waarin deze zoektocht praktisch wordt ingevuld. Bij de beoordeling van productkwaliteit wordt gezocht naar een beoordeling op basis van de samenhang in een product. Stoffen worden daarbij niet alleen gezien als bouwstenen maar ook als dragers van krachten die elkaar onderling beïnvloeden. De ene stikstof is daardoor ineens de andere niet meer. Stikstof uit gier (urine) bijvoorbeeld is een afvalstof die het lichaam via de nieren uitscheidt. Stikstof uit stront is het restproduct van planten uit het spijsverteringskanaal en heeft daarmee een andere kwaliteit dan stikstof uit urine. En de stikstof in de ontlasting van mensen is weer anders van kwaliteit dan die in de stront van de koe. Dat werkt via het gewas ook door in de voedingswaarde voor de mens

Door deze werkwijze ziet deze boer zich geplaatst voor de uitdaging om een nieuwe kijk op de werkelijkheid te krijgen. De reductionistische wetenschap, die voor de beide voorgaande boeren voldoende houvast biedt, levert voor de dynamisch-betrokkene geen volledig beeld op. De stap naar dynamisch-betrokken boeren is een

veel grotere dan die naar de voorgaande vormen omdat het aantal wezenlijke vragen waarvoor men wordt gesteld erg groot is.

De dynamisch-betrokkene ziet zichzelf als onderdeel van het geheel en werkt vanuit die positie verzorgend. Integriteit en ontwikkeling van het organisme zijn wezenlijk. Hij zoekt naar nieuwe wegen om de wereld om hem heen te leren kennen.

De klant die dynamisch-betrokken producten koopt, zoekt naar producten waarmee hij zijn hele wezen kan voeden. De stoffelijke kant (mineralen, vitaminen) de etherische kant (levensprocessen) het astrale aspect (de bezieling, het dierlijke) en de ik-ontwikkeling zijn allemaal voedingskwaliteiten die in het product aanwezig moeten zijn. Daarbij zal die klant ook sterk kijken naar wat bij hem past. De aardende werking van aardappel zal op de één een andere uitwerking hebben dan op de ander.

In dit stukje had natuurlijk biologisch-dynamisch boer kunnen staan, zeker in de Nederlandse situatie. Dat staat er bewust niet. De biologisch-dynamisch boer is ze-

Bodemkwaliteit: zuurgraad

De bodem in Nederland is meer of minder verzuurd. Als de pH te laag wordt, wat bijvoorbeeld in bijna alle zandgronden het geval is, neemt het bodemleven en de gewasgroei af. Dus dan zal de boer bij willen sturen. De snelst werkende maatregel is bekalking. Dit past goed binnen de aanpak van Mr Basic. Kalk neutraliseert binnen enkele maanden het zuur, maar er is een flinke hoeveelheid van nodig, en na een paar jaar moet het worden herhaald. Mr Eco zoekt de oplossing liever in optimalisatie van de processen van de bodem. Humus bijvoorbeeld is in staat om de hoeveelheid kalk die in de bodem zit vast te houden; het heeft bufferend vermogen. Meer humus en van een betere kwaliteit is in staat om beter de calcium in de grond vast te houden en daarmee de zuurgraad hoger te houden. Door compost en ook bijvoorbeeld door groenbemesters is de humushuishouding zo te verbeteren dat het gebruik van kalk onnodig wordt. In de bd-landbouw van Mr Dynamic wordt eikenschors in de composthoop gebruikt. Dit vitaliseert onder andere de processen van de kalkhuishouding waardoor de compost nog meer de kwaliteit van de grond ondersteunt om met kalk om te gaan.

In andere woorden is het ook zo te zeggen: de diverse boeren hebben hun aanpak gekozen op basis van een minerale gedachtegang (kalk als stof inzetten), een etherische gedachtegang (natuurlijke bodemprocessen stimuleren) of een astraal/individuele gedachtegang (een preparaat maken en inzetten om processen te begeleiden).

ker een dynamisch-betrokkene, maar er zijn in de wereld vele boeren die niet biologisch-dynamisch zijn maar die wel dynamisch-betrokken werken.

Enige relativering

Natuurlijk is het niet zo dat alleen de dynamisch-betrokkene een grote mate van verantwoordelijkheid voelt voor de wereld om hem heen. Ook de Eko-specialist voelt zich zeer betrokken bij en verantwoordelijk voor de wereld. Vanuit zijn kringloopvisie komt het vaak voor dat hij bijvoorbeeld meer werkt aan de (wereld)kringloop van energie en grondstoffen en daarmee de noord-zuidproblematiek dan dynamisch-betrokken boeren. En het kan goed zijn dat de Eko-minimalist wekelijks een groep ex-delinquenten op zijn bedrijf aan het werk heeft om die mensen bij te staan in hun herstart en daardoor een wezenlijke maatschappelijke bijdrage levert. In het voorgaande gaat het me er vooral om een methode te bieden die kan helpen bij het beoordelen van het eigen handelen of bij het nemen van beslissingen. Bij elke beslissing in het bedrijf of in het geval van een consument bij elke beslissing rondom het kopen van producten kan worden afgevraagd: "Hoe denk of besluit ik op dit moment? Denk ik vanuit mijn eigen gezondheid, betrek ik mijn omgeving erbij, of zoek ik ook nog naar nieuwe, holistische wegen in mijn handelswijze of consumptiegedrag?" En dan zal blijken dat iedereen meestal in alle drie de gebieden opereert. Soms uit gemakzucht, soms uit (korte termijn) noodzaak, soms onbewust. Het is de kunst om zo te leven dat je zoveel mogelijk bewust bent van je eigen insteek in het leven en daar je productiemethode of voeding bij zoekt. ■

Moderne paardenttractie op de Warmonderhof Bodem beter af met paardenttractie

Arjan Wijnstra

Paardenttractie staat de laatste tijd fors in de belangstelling. Werken met paardenttractie is volgens de voorstanders niet ouderwets, maar uiterst modern. Het is immers niet alleen een bijzonder schone en milieuvriendelijke energievorm, het geeft de gebruiker tevens veel arbeidsvreugde. Ook op de biologisch-dynamische landbouwschool de Warmonderhof in Dronten neemt de interesse in het gebruik van paardenttractie toe. Aanvankelijk vooral bij een groep leerlingen, inmiddels ook bij enkele docenten.

"De Warmonderhof mag de boot op het gebied van paardenttractie niet missen. Ik ga me er hard voor maken dat paardenttractie een vast onderdeel wordt van onze lessen.

Leerlingen moeten hier net zo goed met paarden leren werken als met trekkers." Aan het woord is docent Meindert Bruinsma (bodembodemkunde en bemesting) en hij is heel zeker

monderhof ardenbenen

van zijn zaak. Een zekerheid, die in een aantal stappen gegroeid is. Bruinsma: "Al enige tijd zijn er leerlingen druk in de weer met paardentractie. Ze richtten de 'werkgroep paardentractie' op en kregen daarbij al snel steun van collega Huib Poleij (techniek en groenteteelt). Oude apparatuur waaronder enkele ploegen en een werktuigdrager werden opgescharreld en weer bruikbaar gemaakt en de Haflinger Sascha van de school werd steeds vaker voor allerlei klusjes ingezet. Ook wordt er hard gewerkt aan de voltooiing van een nieuwe paardenstal. Dit vroege voorjaar was er op de jaarlijkse Landwirtschaftliche Tagung in Dornach een lezing van de Duitse Demeterboer Klaus Strüber. Die legde haarfijn uit wat het ver-

schil is tussen een trekker op de akker en een paard. Daar waar de trekker het natuurlijk bodemleven behoorlijk op z'n kop zet is de verstoring door een paard minimaal. Een met paarden bewerkte akker geeft doorgaans een hogere opbrengst bij een lagere stikstofbehoefte dan een identiek perceel bewerkt met trekkertractie. Verschillende experimenten onderschrijven dit verhaal. En dan was er de lezing van de Initiatiegroep Moderne Paardentractie, begin maart, hier bij ons op school. Wat onder andere veel indruk op me maakte was het verhaal over de biologisch-dynamische landbouwschool in het Noorse Aurland. De leerlingen daar leren al jaren zowel met trekkers als met paarden werken. Daar moeten we hier dus ook naartoe." Terwijl Meindert Bruinsma aan het woord is kijken twee leerlingen met zichtbaar plezier toe. Het zijn Ties Ruigrok en Jelmer Albada, beiden enthousiast voorstander van paardentractie.

Samen bezig zijn

Jelmer is bezig met zijn laatste jaar en vast van plan later een eigen kruidenkwekerij te beginnen. Jelmer: "Wat ik vooral graag wil is een mooi en gezond product maken. Dat ik daarbij voor paardentractie kiest heeft alles te maken met de grotere arbeidsvreugde die het me geeft. Een trekker is een dood ding, hoe je het ook bekijkt. Werk je met een paard, dan ben je sámen bezig. Een bijkomend voordeel is dat kiezen voor paardentractie ook financieel aantrekkelijk is. Je investeringen als beginnend ondernemer zijn aanzienlijk lager." Ook Ties Ruigrok, nu bezig met het tweede jaar, ziet zichzelf in de toekomst boer worden. "Liefst op een gemengd bedrijf, uiteraard BD en dus met een zo ge-

sloten mogelijke structuur. Geen kunstmest natuurlijk, geen krachtvoer van buitenaf en dus ook geen fossiele brandstoffen. Paarden passen heel mooi in het biologisch-dynamische geheel. De bodem, de planten, de dieren en de mens, ook het paard is een levend organisme. Een trekker moet je helemaal niet willen, alleen al de grote hoeveelheid trillingen die zo'n ding in de bodem brengt..." Beide jongens behoren tot de vaste kern van de werkgroep paardentractie. Docent Huib Poleij begeleidt de groep en is zelf ook overtuigd van de meerwaarde van het werken met paarden: "Ik zie mezelf als een praktisch iemand, een nuchtere Zeeuw zeg maar. Ik onderschrijf de voordelen van paardentractie en maak op mijn eigen bedrijf ook weer in toenemende mate gebruik van trekpaarden. Een mogelijk probleem dat ik zie is dat van ons imago. We moeten oppassen dat we als bd-boeren niet opnieuw het imago van geitenwollensokkenclub over onszelf afroepen. Voor veel mensen is het werken met paarden toch iets uit grootmoeders tijd. Mét de herintroductie van het werkpaard moeten we meteen onderstrepen hoe modern, schoon en efficiënt dat eigenlijk is. Een ander nadeel is dat paarden zeven dagen in de week hun verzorging nodig hebben. Naar een trekker hoeft je in het weekeinde en de vakanties niet om te kijken." Ook Warmonderhoftuinder Reggy Waleson tenslotte ziet de voordelen van paardentractie wel degelijk in. "Als je alleen al de foto's terugziet van de bouw van onze kas, de bodem was compleet in elkaar gedaaid.

Lees verder op pagina 39)

Zo vrij als een vogel

Recept voor 4 personen

Tuinbonen met couscous

2 kilo tuinbonen
300 gram couscous
300 gram mozzarella
4 gedroogde tomaatjes
bosje verse koriander
2 bosuitjes
4 eetlepels zonnebloempitjes
2 theelepels komijnzaad
1 theelepel kaneel
olijfolie naar smaak
zeezout naar smaak

Couscous klaar maken zoals op de verpakking beschreven staat. Tuinbonen doppen en in ongeveer 10 minuten gaar koken. Zonnebloempitjes en komijnzaad roosteren in een droge koekenpan totdat ze licht bruin kleuren en heerlijk geuren. Mozzarella en tomaatjes in stukjes snijden. Koriander en bosui fijn hakken. Alle ingrediënten mengen.

Ilse van den Bosch

Het is begin april. In de heerlijke tuin van een vakantiehuisje, grenzend aan het boerenland zit ik te genieten van de zon en verschillende vogelstellen. Koppeltjes duiven, merels en eksters zijn druk met takjes in de weer. Allemaal hebben ze een nestplaats uitgekozen aan de rand van het weiland waar ik op uitkijk. Links in de grote den wonen de duiven, rechts in een nog kale vlier wonen de eksters en de merels verblijven ergens in een kleine struik net achter de schuur bij de burens. De merels zingen prachtig, de duiven tortelen en de eksters maken elkaar het hof. Bijen zoemen onbezonnen. Mezen baden heel voorzichtig. Ze houden de omgeving nauwlettend in de gaten want links woont een grote zwarte kater, rechts twee rode poezen die vaak een witte kater op bezoek hebben.

Zo hoort het

Ik lees een interview met topkok Dick Soek van restaurant Schathoes Verhildersum in Leens. Hij stuurt Groningen af op zoek naar regionale biologische ingrediënten uit het seizoen. Hij past zijn menu aan aan zijn vangst: "Het is wat hier uit de buurt komt, daar doe ik het mee. Het wisselende aanbod is soms

lastig, maar je wordt ervoor beloond. Aardbeien zijn maar drie weken echt subliem. Dan laat ik ze voor mij plukken. Staat er bijvoorbeeld een harde wind, dan is dat een grote tegenslag. Dan brengen de garnalenboten niks binnen en kunnen de vissers niet uitvaren. Dan heb ik geen vis.** "Zo hoort het", denk ik. Ik herinner mij dat ik jaren geleden eens op de boerenmarkt in Amsterdam om geitenkaas vroeg en de verkoopster me enthousiast vertelde dat de kaas op was. "In het voorjaar, wanneer de geiten weer melk geven, is er weer kaas," zei ze op een toon alsof ik een hele rare vraag had gesteld. Het leven stond even stil. Ik zag in haar ogen de trots over het feit dat ze nu halverwege de winter geen kaas verkocht. Die was op. Heel logisch. Na enkele verwarrende seconden begreep ik haar. Ik kon wel juichen. Het is winter en de kaas is op! Ook toen dacht ik: "Zo hoort het".

**bron: de Volkskrant, 7 april 2007*

Helend landschap

Al mijmerend en met een warm gevoel geniet ik al uren van het weiland dat steeds meer geheimen blootgeeft. Het kleine weiland wordt steeds groter net als de ruimte in mijn hart. Maar waar zijn de mensen hier eigenlijk? En ons eten? Het is middag op een mooie lentedag. De mensen

zijn buitenshuis aan het werk. Er staan alleen werkloze paarden in de wei. Straks wanneer de meisjes uit school komen, gaat het leven hier beginnen. Dan kammen ze de haren van hun paarden, vegen de stallen en gaan een ritje maken. Ik realiseer mij dat dit boerenlandschap geen echt boerenlandschap meer is, maar een soort pretpark. Er wordt geen eten meer verbouwd en overdag is het door onze soort verlaten. Gelukkig wordt het mooie landschap door paardenliefhebbers in stand gehouden.

Weer eens realiseer ik mij hoe belangrijk de biologisch-dynamisch bedrijven zijn voor ons landschap. Zij zijn van onschatbare waarde voor een omgeving waarin je je zowel geborgen kunt voelen door de vele beschutte plekjes als zo vrij als een vogel door de vele afwisselende vergezichten. De diversiteit van een natuurlijk boerenlandschap is zowel inspirerend als rustgevend. Aan vele kleine details kun je de levensprocessen waarnemen. Kortom een lust voor de wandelaar en fietser en broodnodig voor de drukke moderne mens. De Noorderhoeve in Schoorl is zo'n boerderij die veel zorg draagt voor de schoonheid van het landschap. Er zijn schapen, koeien, veel verschillende gewassen, bloeiende slootkanten en een stuk bos. De mensen werken er zo hard als

Ontmoetingsdag op de Noorderhoeve op zaterdag 14 juli Samen zien, ruiken, koken en proeven

Programma voor volwassenen:
Terwijl de kinderen opgaan in het avontuur op de boerderij, geeft Paul Bijl, boer van de Noorderhoeve een rondleiding voor de ouders en andere geïnteresseerden. Hij zal vol enthousiasme vertellen hoe het is om te werken op een biologisch-dynamisch bedrijf in samenwerking met zorgbehoevenden. Hij zal vertellen over het ontstaan van het bedrijf en met trots laten zien hoe alles goed functioneert in samenhang met elkaar. Daarna zal ik in een verdiepende lezing over voeding aansluiten bij Paul. De lezing zal gaan over de kwaliteit van elk seizoen, vitaliteit en levenskrachten. Dezelfde thema's als die van het land komen terug in een harmonieuze en uitnodigende keuken. Na afloop gaan we samen met de kinderen aan tafel en eten we wat zij hebben gemaakt.

Programma voor kinderen:
Als de koeien in de wei staan is de stal op de Noorderhoeve

leeg. Behalve op 14 juli: dan richt De Smaak te Pakken er haar mobiele keuken in. Het team begeleidt kinderen in het concrete koken en tegelijkertijd in het filosoferen over alles wat daarbij op hun pad komt. De producten waarmee gekookt wordt, komen allemaal van deze boerderij en worden zelf terplekke geoogst. Verser en lokaler kan niet en dat proef je! Er is aandacht voor de beleavingswereld van het kind en de sfeer is intiem en geconcentreerd. Er is een basisrecept waar kinderen zelf mee aan de slag gaan en waaraan ze hun eigen smaakaccenten kunnen toevoegen. Ook ontdekken ze nieuwe smaken. Kinderen krijgen de aandacht die ze wensen (één begeleider op vier kinderen) en worden aangemoedigd in hun zelfstandig handelen. Uit ervaring blijkt dat dit levend leren een kiem legt bij kinderen die in de tijd kan doorgroeien. Voor veel kinderen is een actie van De Smaak te Pakken onvergetelijk en kan het

een begin zijn van hun betrokkenheid bij het eten. Als ouder help je daarmee ook je kind een stap te zetten in de vertrouwde wereld met verse seizoensproducten van het land. Aan het einde serveren de kinderen als echte koks hun hapjes aan elkaar en aan de deelnemers aan het programma voor volwassenen.

*Plaats: Biologisch-dynamische boerderij De Noorderhoeve, Duinweg 125, Schoorl, 072-5091738, www.noorderhoeve.nl
Tijd: 14 juli van 10.00 – 13.00 of van 14.00 – 17.00 uur
Voor volwassenen:
Kosten: € 7,50 per persoon.
Voor info en opgave: Ilse van den Bosch, 06-54695395, ilse@bdvereniging.nl.*

*Voor kinderen:
Leeftijd: 4 tot 14 jaar
Kosten: € 22,50 per kind
Voor meer informatie en opgave: www.smaaktepakken.nl, meel@smaaktepakken.nl, 06-21107740*

de vogels in het weiland. In weer en wind verbinden ze zich met het werk waar het seizoen om vraagt. Graag nodig ik jullie uit voor een bezoek aan deze prachtige boerderij.

Melkdag Warmonderhof een groot succes

De melkdag van 9 mei was een groot succes. De dag was erg goed georganiseerd en de sprekers hielden een interessant betoog. De opkomst was hoog. Er hebben 80 mensen van deze dag genoten. De meerderheid bestond uit natuurvoedingsconsulenten en antroposofisch diëtisten. Maar er waren ook winkeliers, melkveehouders en enkele antroposofisch verpleegkundigen. En ook een aantal van onze leden. Een leuk gemengd gezelschap. Henny de Lint, diëtiste en natuurvoedingsdeskundige, sprak over de voedingsstoffen in melk en hoe deze wel of niet samenwerken met andere voedings-

Veronica Dietrich laat zien wat er gebeurt wanneer je stremsel bij de melk doet.

stoffen en leefgewoonten. Melk bevat volgens haar veel goede en goed opneembare voedingsstoffen voor de mens. Johannes Kingma, diëtist en kok, sprak over de lichtkwaliteit van melk en over de vitale en helende overschotkrachten. Deze kwaliteiten verdwijnen door gangbare veeteelt en verwerkingsmethoden, zoals het onthoornen van de koeien en het homogeniseren van melk. Hij raadt gangbare melk af maar beveelt melk van biologisch-dynamische kwaliteit aan. Frens Schuring, leraar bd-veehouderij en veevoederdeskundige, sprak over de invloed van de voeding van de koe op de

mest en melk. Een koe die gewoon gras eet is gezond, rustig en geeft vaste mest met een opbouwende kwaliteit. Koeien die naar verhouding meer eiwitten krijgen, zijn minder stofwisselingsgericht, waardoor ze meer met elkaar vechten en geven mest die stinkt en de bodem uitput. Machteld Huber, arts en onderzoeker bij het Louis Bolk Instituut, liet zien hoe je de kwaliteit van biologisch-dynamische melk wetenschappelijk kunt bewijzen. Zij gebruikt o.a. stijbbeelden en kristallisaties. En natuurlijk werd er ook geproefd: Rauwe melk, wei en zelfgekarnde melk en boter.

Zomerworkshop

Op zaterdag 7 juli geeft Ilse van den Bosch een zomer-kookworkshop in Heerhugowaard. We gaan o.a. zelf kaas maken, graan malen en spaghetti maken. We serveren de maaltijd aan elkaar en aan een aantal gasten. 's Avonds is er gelegenheid tot gezellig natafelen. De workshop begint om 13.30 uur en kost 40 euro. Je kunt ook komen eten zonder aan de workshop deel te nemen. Dat kost 15 euro. Voor meer info en opgave t/m 4 juli: www.meemakerij.nl, 072-5712278. ■

Vrijwilligers gevraagd voor promotie BD- Vereniging

Tijdens De week van de smaak (24 tot en met 30 september) kan de BD-Vereniging hulp van vrijwilligers goed gebruiken. Wie heeft er zin om te komen helpen? Meer informatie en opgave: ilse@bd-vereniging.nl ■

Wim van Wouw

Tuinkers behoort tot de kruisbloemigen [cruciferen], vertaald "kruisdragers" en is afgeleid van de typische bloeiwijze. De vier kelkbladeren staan kruisgewijze op elkaar, en de meeldraden vormen eveneens de figuur van een kruis. Deze plantenfamilie is wijdverspreid en beschikt over een grote vitaliteit. Tuinkers heeft veel andere namen gekregen in het verleden die streekgebonden zijn zoals Bitterkers, Hofkers, Boterhamkruid, Kroezekers, Steenkers, Sterkers of Sterrenkers, in 't

Frans cresson. De tuinkers komt van oorsprong uit het gebied van de Middellandse-Zee.

Zelf ken ik de tuinkers al van de periode dat ik een schooltuin had. Daar leerde je als stads kind hoe je zelf groenten en bloemen kon kweken. Een van de eerste plantjes die je mocht zaaien was dan ook de sterrenkers. Met je vinger maakte je een groef in de vorm van de eerste letter van je naam in een aarde bed en zaaide de zaadjes van de sterrenkers. Dit was natuurlijk ook een hulpmiddel om in de eerste periode je eigen tuintje terug te vinden, want het was een zwarte vlakke. Ik moest eerst paadjes trappen

om een bed te krijgen waar ik mijn zaden kon zaaien. Na een week had je al een snelle en eerste oogst uit je eigen tuintje van deze pittige blaadjes op witte steeltjes, die je dan thuis op het brood deed. Ik strooide er nog wat zout over.

De schooltuin van "toen" is even weggeweest maar heeft zijn herintrede weer op de diverse basisscholen of buitenschoolse activiteiten gevonden. Dat is maar goed ook want het is erg slecht gesteld met de botanische kennis van groente van de tegenwoordige schoolverlaters.

Tuinkers kan ook in een uitgeholde en met aarde gevulde meloen of pompoen. Snij er ogen, een neus en een mond uit en u heeft binnenkort een kop met haar in uw vensterbank staan.

Gebruik tuinkers als toekruid bij rauwkostsalades en als garnering bij diverse gerechten, rauw op brood, met honing en citroensap of azijn. Tuinkers is rijk aan vitamine B en C. Daarnaast bevat tuinkers veel calcium. Deze familie toont zijn zwavelkarakter in de vorm van scherpe etherische oliën.

Deze scherpe mosterdhoudende smaak in de tuinkers vinden we

actieve werkende etherische oliën die pas vrijkomen als de plant fijn gemaakt wordt bij kauwen, snijden en raspen hebben het vermogen om de voedingsstoffen te doordringen, met als resultaat een trage stofwisseling en waarbij de neiging tot hoofdpijn en migraine wordt tegengegaan.

Andere vroege voorjaarsbloeiers van de kruisbloemigen zijn de pinksterbloem, look zonder look en de damastbloem. Zeer goed te gebruiken is de pinksterbloem – ook wel veldkers genoemd – als decoratie om een rauwkostsalade even uit de gewone sleur te halen met de smaak van sterren-

Tuinkers, *Lepidium sativum*

in het blad. Het geeft een versterkende ondersteuning in de luchtwegen en het hartgebied, het ritmische systeem, deze brengt evenwicht tussen het zenuw-zintuigstelselsysteem (hoofd) en het stofwisselings-ledematensysteem (buik, ledematen). Bij de andere kruisbloemige voedingskruiden, de rammenas en de mierikswortel, ligt het accent in de wortel, gericht op het zenuw-zintuigstelsel. Zij activeren de stofwisseling bij vlees en peulvruchten, eieren en paddestoelen, zij helpen de complexe eiwitten te verteren. Deze sterke

kers. Pinksterbloem werd vroeger op de markt per bosje verkocht en gebruikt tegen voorjaarsmoeheid vanwege zijn hoge gehalte aan vitamine C. De damastbloemen zijn eveneens te gebruiken als garnering bij salades en zoete gerechten. Zij is te vinden in verschillende kleuren van de witte vorm tot aan lila. Er zijn vele andere leuke wilde eetbare planten van wortel tot bloem te vinden in de vrije natuur waarvan je maar een klein beetje nodig hebt om een salade even iets anders te versieren. ■

Een nieuwe reis naar Sekem

Dick Blokker

Door de Stichting Brandaan Reizen zal in 2008 weer een acht-daagse reis naar Sekem worden georganiseerd. Deze reis heeft eenzelfde opzet als in november 2006.

We komen aan op zondag 2 maart en vertrekken op zondag 9 maart 2008. Er zijn drie excursies (naar de Fayoem, de oude stad van Cairo en de pyramiden). Op de overige dagen zijn er rondleidingen op Sekem en zijn er hopelijk weer voordrachten van dr. Ibrahim Abouleish. We overnachten in gasthuizen op Sekem.

De kosten zijn ongeveer € 950,- p.p. (de vliegreis v.v. het vervoer, de entrees en overnachtingen op basis van half pension).

Deelnemersaantal: 15 à 20.

Voor meer informatie en opgave:
Stichting Brandaan Reizen
Postbus 773
6800 AT Arnhem
e-mail: info@brandaanreizen.nl
telefoon: 026 4426619

In één van de komende nummers van DP komen enkele uitvoerige artikelen over "Wortels van de Islam en de weg naar de toekomst", "De Islam als inspiratiebron voor duurzaam ondernemen", "Sekem, een nieuw perspectief op de ontwikkeling van het menselijk bewustzijn" en "Fundamentalisme, terrorisme en tegenkrachten".

Warmonderhof bestaat 60 jaar

Dit jaar is het 60 jaar geleden dat de Warmonderhofopleiding in het plaatsje Warmond van start ging, onder de bezielenleiding van Klaas en Mienke de Boer. Medewerkers en leerlingen van de opleiding willen dat op passende wijze vieren. Daarom zijn er twee feestelijke bijeenkomsten georganiseerd.

Op zondag 2 september houdt Warmonderhof een feestelijke open dag. Deze is bedoeld voor alle mensen die de opleiding een warm hart toedragen of graag eens willen kijken wat er is en hoe het er toegaat. Er valt van alles te zien, te proeven en te beleven, van 11 uur tot 17 uur aan de Wisentweg 12 in Dron-ten.

Op zaterdag 15 september zijn alle oud-leerlingen, oud-leraren, oud-bestuurders en oud-medewerkers van harte uitgenodigd op een feestelijke bijeenkomst, om opnieuw kennis te maken met elkaar en met Warmonderhof van 2007 en verder.

Nadere informatie is te vinden op de website van stichting Warmonderhof en op de site www.warmonderhof60jaar.nl. Reserveer deze datum alvast in uw agenda.

BIO-Congres

4 april 2007

Rhederoord

Wim Goris

Bij station Rheden stap ik in de bus die ons naar landgoed Rhederoord moet brengen. We wachten op de trein uit Zutphen. In de bus heerst een vrolijke opwindning. Daar zit Arie van den Brand, voorzitter van de Stichting Biologica, te glimmen en handen te schudden. Het nieuws is welhaast perfect geplaatst: "Forse stijging omzet biologische voeding in 2006". Gisteravond op het Journaal. Vanochtend in "Trouw". En kort geleden weer op het radio-nieuws van acht uur!

Arie duwt mij "Trouw" van vandaag in de hand. Bijna een hele pagina is Bio, onder het hoofdje Duurzaamheid. "Bio-raad wil gehele landbouwsector

Groei biologisch vooral in procenten groot

De omzetgroei van biologische levensmiddelen (9 procent) in Nederland was in 2006 groter dan die van de totale levensmiddelenconsumptie (3 procent). Maar in absolute cijfers is de verkoop van biologische producten (460,3 miljoen euro) klein. In totaal werd vorig jaar voor 24,6 miljard euro aan voedingsmiddelen verkocht. Jarenlang was de speciaalzaak als natuurwinkel of bioslager de grote motor van de omzetgroei van biologisch. Dat is nog zo (9,6 procent groei), maar de supermarkt rukt op: die verkocht vorig jaar 9,4 procent extra. Caters lieten vorig jaar een omzetgroei van 6,2 procent zien. (*Trouw 4 april 2007*)

verder helpen met race naar de top"..... "Keurmerk voor groenten en fruit"..... "Bioraad wordt denktank biologische sector". Zo kunnen we Rhederoord wel binnenkomen. Ik mis eigenlijk nog een paar groene spandoeken op de flanken van onze bus: "Omzetgroei biologisch negen procent in 2006!!!" "Marktaandeel biologisch 1,9%!!!". Maar bij Rhederoord weet iedereen het al. Het weer is prachtig, het tiende Bio-Congres is volgeboekt en de stemming is prima. In het landhuis is het dringen bij de koffie en thee. In de kamers en buiten, op de veranda en later op de gazons rondom het huis, wordt druk genetwerkt. "Iedereen hier kent elkaar", zegt een regelmatige deelnemer.

De presentaties vinden plaats in de witte feesttent achter het landhuis. Arie van den Brand

geeft een joyeuze aftrap. Peter Blom stelt dat de Bioraad zich zal richten op de strategie op de lange termijn. Een niche-positie voor de biologische landbouw is niet verkeerd, maar we moeten uit de biologisch afgesloten club komen, zegt hij.

Bert van Ruitenbeek, directeur van Biologica, wijst op de voortrekkersrol van de biologische landbouw op het gebied van verduurzaming in de samenleving. De groei in de sector kan versnellen als er een duurzame samenwerking ontstaat, als de overheid bereid is om het rentmeesterschap te belonen, als perfecte producten worden geleverd en als de burger goed geïnformeerd is. Hij presenteert de Bio-monitor met de Cijfers en Trends achter het persbericht. Van Ruitenbeek gaat volgend jaar voor 'dubbel-dubbele groei cijfers' (voor de omzet van

De Bioraad

De Bioraad heeft negentien leden, waaronder een aantal meer en minder 'bekende Nederlanders'. Herman Wijffels, Paul Rosenmöller, Wouter van Dieren. Niet allemaal even bekend vanwege hun kennis van of betrokkenheid bij de biologische landbouw. Dat geldt wel voor mensen als Volkert Engelsman (Eosta), Kees van Zelder (biologisch melkveehouder), Anton van Vilsteren (biologisch akkerbouwer), Edith Lammerts van Bueren (Louis Bolk Instituut / Wageningen UR). Voorzitter is Peter Blom van de Triodos Bank. Volgens Biologicavoorzitter Arie van den Brand, vice-voorzitter van de Bioraad, moet "de Raad bijdragen aan verdieping en verbreding van biologisch als voortrekker van integrale verduurzaming van de landbouw- en voedselketen." De Bioraad moet met gezag gaan spreken, de waarden van biologisch duidelijk maken, hiervoor ideeën laten uitwerken. Bijvoorbeeld: Kun je 'genomics', de kennis over genetische eigenschappen van plant en dier, gebruiken voor de verbetering van methoden van fokken en vermeerderen? Of een voorstel aan landbouwminister Gerda Verburg om aan alle landbouwproducten duurzaamheidslabels te geven. Dan kan de consument zelf kiezen hoe duurzaam hij of zij wil eten. De consument zal best meer willen betalen voor duurzaam.

De eerste reactie van het ministerie op de oprichting van de Bioraad is niet enthousiast. Het ministerie zit niet te wachten op nóg een advieslichaam, zegt men. Maar als de Bioraad spreekt, zal de minister dat moeilijk kunnen negeren.

biologisch voedsel en voor omschakelende biologische boeren). In 2006 is het areaal van de biologische landbouw en het aantal biologische landbouwbedrijven namelijk nog een ietsje gedaald. Biologische productie vindt plaats op ongeveer 2,5% van de Nederlandse land- en tuinbouwgronden, verdeeld over 1448 landbouwbedrijven (Stichting Skal). Rijksbreed is

een besluit genomen om in alle bedrijfsrestaurants van het Rijk 40% biologisch te cateren in 2010. Het ministerie van LNV loopt voorop: eind 2006 was de catering voor circa 60% biologisch, voor 2007 mikt men daar zelfs op 100%.

Dan komt Sander van der Laan met een 'down to earth'- verhaal over de visie van Albert

Beleidsvoornemens van het ministerie van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit (LNV)

Op maandag 12 maart jl. opende mev. Gerda Verburg, kakelvers minister, de bio-weken in de nieuwe vestiging van Albert Heijn aan de Elandstraat in Den Haag. Het was haar tweede week op het ministerie, dus deze keuze in haar drukke agenda lijkt mij betekenisvol.

Voor minister Verburg zou het ministerie net zo wel Voedselkwaliteit, Natuur en Landbouw (VNL) mogen heten. Op haar weblog noemt zij zich dan ook 'minister van LNV en VNL'. In de politiek heet zo iets een "statement". Daarmee geeft minister Verburg te kennen dat zij haar eigen stempel op het beleid van het ministerie wil gaan zetten.

In het "Introductiedossier LNV" van 156 pagina's dat haar ambtenaren voor haar hebben opgesteld, staat de biologische landbouw op pag. 33 onder 'Groen ondernemen'. De doelstellingen van het ministerie zijn:

- a) 10% biologisch landbouwareaal in 2010. (Stand 2006 is pas 2,5%).
- b) 5% van de consumentenbesteding aan biologisch voedsel in 2007 (Stand 2006 is pas 1,9%)
- c) innovatieve kracht versterken (met name gericht op duurzaamheid en kennis)

Het Taskforce Marktontwikkeling Biologische Landbouw (TMBL) speelt een positieve rol in de samenwerking binnen de keten, aldus de ambtenaren van LNV. Op de Rijksbegroting voor 2007 staat een kleine 7 mln. euro voor biologische landbouw en ruim 11 mln. euro voor innovatie/samenwerking duurzame landbouw. Hier, in het strategisch-beleidsmatig tekort van het ministerie, ligt het speelveld van de nieuwe Bioraad.

Biologisch prijsexperiment: Grenzen in zicht?

De afprijzing door AH met 15% lijkt rechtstreeks ontleend te zijn aan het Biologisch prijsexperiment dat de onderzoekers van LEI / Wageningen UR in december 2006 hebben gepubliceerd. Het onderzoek is opgezet en gefinancierd door het Ministerie van LNV, met medewerking van andere partijen uit het Convenant Biologische Marktontwikkeling en elf supermarktformules, waaronder een aantal AH-vestigingen.

"Consumenten zeggen gemiddeld 20 tot 25% extra te willen betalen voor biologische producten dan voor het gangbare alternatief", volgens de onderzoekers. Consumenten kopen biologische producten omdat deze het imago hebben van lekker, gezond en goede kwaliteit. Maar de prijs houdt hen tegen. Bij een prijsdaling van 15% zou de afzet van biologische producten met ongeveer 22,5% moeten stijgen, zo rekenden de onderzoekers de vorige minister van LNV voor. Dan zou het marktaandeel van biologisch kunnen toenemen met zo'n 0,5% naar ongeveer 2,5%. Met het grotere marktaandeel biologisch zou ook het areaal van de biologische landbouw verder kunnen toenemen in de richting van de gewenste 10% in 2010. Maar het streefcijfer van 5% marktaandeel biologisch zal niet gehaald worden met alleen substantiële prijsverlagingen.

De kosten van een dergelijk prijsverlaging zouden ca. 83 mln. euro bedragen, zeggen de onderzoekers. Het ministerie is niet van plan om een dergelijke prijsverlaging te subsidiëren. Men laat de marktstimulering liever over aan de "Taskforce Marktontwikkeling Biologische Landbouw" (met een gesubsidieerd budget van een kleine 4 mln euro).

Heijn. Missie van AH is: "Het alledaagse betaalbaar. Het bijzondere bereikbaar". De Bio-actie (afprijzing 15%) moet helpen om het biologisch alter-

natief bereikbaar te maken en zo het aandeel van biologisch binnen het assortiment te vergroten. Voor 2007 mikt men op een bio-omzetgroei van 20%.

Wat mij betreft komen de beste lezingen uit de BD-hoek. Edith Lammerts van Bueren (Louis Bolk Instituut / Wageningen UR) heeft een boeiend en leerzaam

verhaal over biologische veredeling. Zij gaat uit van waarden, in het bijzonder respect voor de natuur en respect voor de integriteit van het leven. Edith

BD binnen Biologisch

Op de Bio-dag komt de BD-landbouw niet nadrukkelijk aan de orde. Het lijkt of BD wordt gezien als "Goudmerk" binnen het biologisch assortiment. BD fungeert als 'stille vennoot' in de biologische sector, ongeveer vergelijkbaar met de positie van Rudolf Steiner binnen de biologisch-dynamische landbouw. Niet genoemd, maar op de achtergrond degelijk en onrustig aanwezig. De ingevoerde luisteraar herkent de BD aan woorden zoals "dynamisch evenwicht", "samen met de natuur werken aan levensprocessen" en "het sluiten van kringlopen". Inclusief allerlei variaties en tegenstellingen. In de meer algemene bio-sector hoor je eerder over "duurzaamheid", "gezondheid" en "verantwoordelijkheid". Bij de overheid hoef je met ideologie niet aan te komen – daar preekt men "bevlogenheid", "samenwerking tussen gangbaar en biologisch", "ondernemerschap" en "professionalisering".

onderscheidt twee mogelijke onderzoeksbenaderingen: a) het controlemodel, met een focus op problemen en het uitschakelen van variatie, en b) het adaptiemodel, met een focus op het systeem en het benutten van variatie. Zij volgt de tweede benadering, op zoek naar een 'dynamisch evenwicht'. Volgens Edith liggen er "... geweldige kansen om rassen te ontwikkelen die robuustheid en smaak weten te combineren met gezondheid voor milieu en medemens." Met een paar luttele centen opslag per brood, rekent Edith voor, kan de tijdige ontwikkeling van nieuwe tarwerassen gefinancierd worden. Piet van IJzendoorn geeft een

wervend verhaal weg over de Zonnehoeve in Zeewolde: een Demeterboerderij met akkerbouw, melkkoeien, een maalderij, een bakkerij, een stoeterij/manege en een internaatsgroep van twaalf kinderen. (In het beleidsjargon noem je dat 'multifunctionele landbouw'). O ja, en nog een webwinkel, met drie andere ondernemers in Flevoland. "Het gaat er ons om dat wij zoveel mogelijk kringlopen proberen te sluiten", zegt Piet. De Zonnehoeve zet zichzelf goed in de markt: ze staan tegelijk in de publicatie "Biologische landbouw inspireert" (Wageningen UR / Louis Bolk Instituut in opdracht van LNV), tussen de recepten in het Lentenummer

van "Smaakmakend" en op de flessen Halfvolle Yoghurt van Zuiver Zuivel. De bakkerij op de Zonnehoeve heeft voorlopig nog geen nieuw tarweras nodig, zegt Piet, de huidige doen het nog prima.

Helaas moet ik de workshops, demonstraties en proeverijen missen. Met de bio-does van AH onder de arm en de actietas van

Wilde venkel & rabarber

Wim van Wouw

Een bijzonder kookboek voor alle liefhebbers van kweken, het bereiden en lekker eten, plezier hebben met een volks- of moestuin.

Verrassende informatie van twee fervente tuiniersters met een brede blik op wat de natuur zoal te bieden heeft. Caroline en Ans hebben elkaar ontmoet op vakantie in Normandië, de link was snel gemaakt over hun gezamenlijke hobby: een volkstuin. Beiden hebben in de loop der jaren veel informatie verzameld en vastgelegd. Vele soorten zaden die zij meebrachten van hun vakantieplekjes, foto's van de heerlijkheden die zij gemaakt hebben met daarbij de recepten. Al deze informatie hebben

Biologica met paperassen in de hand loop ik 's middags richting station Rheden. Dat zijn best een paar kilometers. De stevige bloemkool uit Spanje telt die afstand er gewoon bij op en de Hollandse aardappelen gaan ook steeds zwaarder wegen. Ik zweet peentjes maar ik ben dik tevreden op deze mooie lentedag.

zij samen gecombineerd tot dit boek. Het begint met een kennismakingsstukje van Ans en Caroline. Verder is het ingedeeld in twaalf delen vanaf januari tot en met december. Veel ervaringen en tips zijn vastgelegd met bijzondere recepten. Gerechten van bloemen, dahlia's, rozen, lavendel en bloemenzouten. Verder verklap ik niets meer, het is een verrassing. Een aanrader, lekker eten uit de volkstuin.

Caroline Zeevat heeft ook het boek "Tot nut en genoegen, volkstuinbouw in Nederland" samengesteld en vormgegeven. Ans Withagen is foodstylist en maakt reportages voor onder andere "Buitenleven" en "Vrienden van het platteland"

Wilde venkel & rabarber, en andere culinaire genoegens uit de volkstuin. Caroline Zeevat en Ans Withagen.

isbn: 90-274-4438-2

Geïllustreerd, 27 x 22 cm, 189 pagina's. Prijs: € 24.95

Als bijen samen vergaderd zijn, zingen zij zoeter

Verslag BD-imkerdag op 17 maart

Onno Bakker

Na de traditionele opening met het aansteken van een grote bijenwaskaars en een spreuk begon de dag met een door Astrid Schoots bekwaam geleide samenzang. Albert Muller begon daarna zijn lezing met het citaat dat de titel vormt van dit korte verslag.

Door de samenzang aangescherpte concentratie kon Albert Muller gelijk van start met zijn lezing over de werkbij tussen materie en geest. Een bijenvolk, ook imme genoemd, bestaat uit een koningin, werksters, darren én, wat vaak wordt vergeten, de raat (te zien als een soort skelet). Vanwege het laatste is het uitwisselen van raat tussen immen geen goed idee.

Eerst werd de vraag wat is een werkbij behandeld. Aan de hand van een mooie anatomische plaat ging Albert van de kop naar het achterlijf en behandelde daarbij de verschillende organen van de werkbij. Speciale aandacht was er daarbij voor de ontwikkeling van de werkster in de tijd, een ontwikkeling van voor (kop) naar achter. Een jonge werkster begint namelijk met het verzorgen van het jonge broed. Zij gebruikt daarvoor vooral de speekselklieren in de kop die het voer maken voor het broed. Na een poosje verandert haar taak en moet ze zowel honing aannemen (tijdelijk in de honingmaag, in het midden) en opslaan in de raat, als de cellen poetsen. Weer een aantal dagen later gaat ze meewerken aan het bouwen van de raat middels de wasklieren die zich in haar achterlijf bevinden.

Dan wordt ze bewaakster en is de gifklier in het achterste deel volledig ontwikkeld. Tot slot volgt de buitendienst, ze mag honing en stuifmeel gaan halen. Goed beschouwd is een imme een dier met een omvang van 2,7 km² maar ook heeft ze een eigen "ik" en vraagt daarom om een individuele benadering.

Maar dit enorme dier heeft nog meer in zich. Eigenlijk maakt de bij af waar de plant aan begonnen is. De bloem van een plant is te zien als een vervluchtiging. De werkster nu verzamelt nectar en vormt daaruit honing. De honing kristalliseert na verloop van tijd en dan pas komt het karakter van de plant tevoorschijn.

Een andere bijzonderheid volgt uit een opmerking van Steiner tijdens een lezing in 1924, namelijk dat de werksters te vergelijken zijn met het bloed in de mens. De honing op haar beurt is nodig voor de mensontwikkeling van willen via voelen naar denken. Of zoals Steiner zei: "Via de omweg door de imme trekt de gehele kosmos in de mens en maakt hem bekwaam". Als altijd was er veel interactie in de lunchpauze en waren er verschillende stands die ook dit keer weer druk werden bezocht.

The logo consists of the word "MEMO" in a large, white, serif font, centered over a dark, abstract background of tangled lines and shapes.

Thiru Valagum Farm in Tamil Nadu, India verwelkomt vrijwilligers en studenten biologische (dynamische) landbouw op haar 5 ha gemengd bedrijf, vanaf juli tot maart.

**telefoon: 0091-4142 247636
e-mail: thirivalagum@yahoo.
co.in**

Na de pauze volgde de lezing van Piet van Dugteren die zijn ervaringen besprak met de varroabestrijding middels de pseudoschorpioen. Dit dier leeft in oude composthopen of hopen bladeren. De oudere pseudoschorpioenen jagen de jongere weg die zich dan uit de voeten maken door zich aan een vliegend insect vast te klampen. Zo kan de pseudoschorpioen ook in de bijenkast terecht komen alwaar het dier de varroa aanvalt. Verder wordt de pseudoschorpioen door de imker geholpen door zijn/haar handelswijze in de omgang met de imme. Hij gaf veel aanwijzingen voor het zelf "kweken" van pseudoschorpioenen en het meegebrachte doosje met enkele van deze kleine diertjes trok aan het eind van de lezing veel aandacht.

Na de lezing werden er vier groepjes gevormd om te spreken over verschillende onderwerpen zoals het omschakelen op bd-imkeren, hoe begin je met imkeren, bijzondere waarnemingen bij de imme en wat kunnen we doen om de imme gezond te houden. Dit laatste is op het ogenblik erg actueel vanwege het plotselinge verdwijnen van veel bijenvolken (in Europa en vooral in Amerika) in de afgelopen winter. Hoewel de oorzaken hiervoor velerlei kunnen zijn, wordt toch gedacht dat vermindering van het stuifmeelaanbod en de manier waarop men met de bijen omgaat (bij voorbeeld door het gebruik van kunstmatig bevruchte koninginnen) een rol spelen.

Na een afsluitende forumdiscussie werd deze bij-zondere dag afgesloten door voorzitter Jan Saal die daarbij eenieder een goed bijenjaar wenste.

In reactie op ...

Gentechnologie en de wereld van het dingdenken

Jaap Bakker

Naar aanleiding van de artikelen over genetische manipulatie in het februarinummer van Dynamisch Perspectief, wil ik het volgende opmerken.

Door het onderzoek naar de kwaliteit van voedingsproducten met behulp van de rondfiltermethode door E. Pfeiffer (de chromatography) ontwikkeld, kwamen we tot de ontdekking dat de beeldvorming van genetisch gemodificeerde gewassen sterke afwijkingen vertoonden met de chroma's van dergelijke zelfde niet gemodificeerde gewassen.

Het spelen met geneninformatie heeft als gevolg dat er chaos ontstaat in het levenspatroon. Het etherlichaam, waar deze informatie binnenkomt, verliest zijn verbinding met de bron van levensenergie.

Iedere vorm van leven heeft zijn eigen programma en wordt gestuurd door de eiwitsynthese en laat de lichtenergie in de

vormkracht tot uiting komen. De genen zijn de noten van het muziekstuk wat zich manifesteert in het stoffelijke, waarin het leven plaatsvindt.

Technisch spelen met genen, daar is kennis voor nodig, razend knap. Maar als je niet weet hoe leven ontstaat en de energie die dat tot uiting brengt, kan dit nare gevolgen hebben. In plaats van dat dit levensenergie opwekt, tast het het leven aan. Er ontstaan negatieve krachten, die zich uiten in misvormingen en ziekteverschijnselen.

Deze gevolgen zijn waar te nemen bij mens, dier en plant en in de levensprocessen in de bouwvoor, de levende huid van moeder Aarde (het kleed van de aarde). Het spelen met de genen en het manipuleren daarvan is een grote vergissing van de natuurwetenschap. Met een eenvoudige techniek is dit zichtbaar te maken en energetisch te meten.

Het energieveld rond moeder Aarde is in vier lagen opgebouwd. De natuurwetenschap verdeelt dit als volgt:

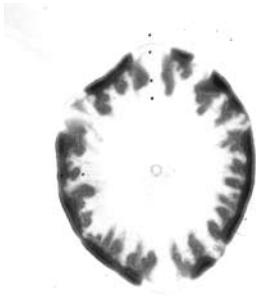
- 1e. Een elektrisch veld
- 2e. Een magnetisch veld
- 3e. Een elektromagnetisch veld
- 4e. Een elektromagnetisch-zwaartekrachtveld

Je kunt het vergelijken met de opbouw van de bouwvoor:

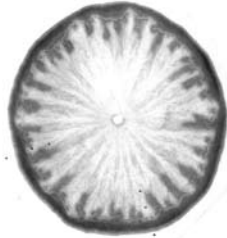
grond – water – lucht – warmte. Vanuit antroposofisch gezichtspunt praten we dan over lichaam – levenslichaam – astraallichaam en ik. Of: lichaam – etherlichaam – astraallichaam en geest. Deze vier lagen moeten in harmonie een eenheid vormen.

Als je met genen speelt, vindt de ernstigste verstoring in het etherlichaam plaats. Er is geen of een slechte verbinding tussen het etherlichaam en het astraallichaam. De verbinding met de energie uit de kosmos is ernstig verstoord, het geestelijke, het scheppende kan zijn werk niet meer doen. Dingdenkers lachen hierom, want zij benaderen het leven vanuit de materie. Maar materie ontstaat uit de Geest en door de Lichtkrachten kan het idee zich vormen in de stof. Zo ontstaan bodem, planten, dieren en mensen in hun stoffelijk lichaam. Als dit gezond en in balans is, straalt het licht uit.

Een voorbeeld hiervan is het onderzoek van professor Popp in Duitsland met de biophotonen. Producten, zoals eieren stralen licht uit, dat meetbaar is. Hoe beter de kwaliteit van een product is, hoe meer licht het uitstraalt. In een chroma kunnen we hetzelfde aantonen. Hier maken we de vier energievelden zichtbaar en komen ver-

Chroma's van genetisch gemanipuleerde soja

Normale soja

storingen tot uiting.

Hierdoor hebben we de negatieve werking ten gevolge van het spelen met de genen ontdekt. Voedsel van gemanipuleerde planten zijn schadelijk voor de gezondheid van mens en dier.

In voerproeven met muizen, ratten, hamsters en koolmezen lieten vogels en dieren het genetisch gemodificeerde voer liggen.

In veldproeven bleek dat waar gemanipuleerde gewassen gegroeid hadden (bij voorbeeld maïs en tomaten) het energiebeeld in een chroma ernstig verstoord was. Krachtvoer voor dieren gemengd met genetisch gemodificeerde soja en/of maïs gaf eveneens een verstoord beeld.

De mest van koeien, die dit voer gegeten hadden, gaf een verandering in negatieve zin van het chromabeeld weer. Deze mest

uitgebracht op het land, gaf bij onderzoek aan dat zowel bodem als gewassen die op deze grond geteeld waren een afwijkend chromabeeld hadden. Het kuilvoer van deze gewassen had een dermate slechte kwaliteit hetgeen in de melk tot uiting kwam.

We kunnen vaststellen dat gentechnische producten een zeer slechte invloed hebben op de bodem en ons voedsel, dat daarop groeit.

Het is zeer verontrustend dat er zo weinig en zo slecht onderzoek gedaan is op dit terrein. Gentechnologie is zeer nadelig voor de levensprocessen in mens, dier, plant en bodem.

Genetische manipulatie is een grote vergissing van de natuurwetenschap als het gaat om het leven.

In memoriam Jean Matthieu Guépin

Op 12 mei overleed Jean Matthieu Guépin. Jean Matthieu hoorde bij de vroegste jaargangen van Warmonderhof (toen nog in Warmond) en was zijn hele leven lang een vurig pleitbezorger van de BD. Na omzwervingen in Argentinië en Canada, Noord-Holland en de Heuvelrug was hij onder meer jarenlang directeur van Loverendale (Zeeland) en runde vervolgens het praktijkbedrijf van Warmonderhof (toen in Kerk Avezaath). Vervolgens werkte hij in de Rural Development programma's van Emerson College (Engeland), de Dominicaanse Republiek en in Afrika. Hij was een man van de daad bij het woord, oog voor de mogelijkheden in moeilijke omstandigheden en een onblusbare positiviteit. In het volgende nummer een uitgebreid In Memoriam.

Van de redactie

Door de vele kopij was er helaas geen plaats om het derde deel van het verhaal van Jean-Paul Courtens (Met BD

de wereld rond) op te nemen. Dat verschijnt in het volgende nummer. In dat nummer ook het vervolg van de serie Over de landbouwcurcus.

Bijen kijken

(Vervolg van pagina 27)

machines die nodig waren voor de bouw. Het heeft jaren gekost voordat er weer een heel klein beetje leven in kwam. En nog is de bodem niet zoals ik het graag zou zien. Ongetwijfeld zal het werken met paarden de bodemkwaliteit nog verder kunnen verbeteren, maar mezelf zie ik dat toch niet snel doen. Het zal wat mij betreft echt vanuit de leerlingen moeten komen. Mijn dagen zijn nu al meer dan vol door al het werk voor school en de afzet van onze producten."

Enkele dagen na dit interview krijgt het gesprek nog een leuk vervolg. Meindert Bruinsma en collega Gied Donkers (veehouderij) zijn met Ties Ruigrok meeg gekomen naar de biologische geitenmelkerij Groot Windenberg in het Gelderse Vorden. Op deze geitenmelkerij heeft Ties de afgelopen jaren heel wat uurtjes vrijwilligerswerk gemaakt, vooral met melken en voeren. Maar nu wordt er een perceeltje geploegd, uiteraard met paardentractie en de docenten willen dat wel eens meemaken. Ademloos staan ze te kijken en... te luisteren. Door het ontbreken van motorgeronk is duidelijk het scheuren van de aarde hoorbaar. Een machtig geluid dat diepe indruk maakt. Voor na voor wordt omgelegd en als er bij de docenten nog ergens een spoorstijf twijfel was achtergebleven dan is dat nu verdwenen. Ondergeploegd. Op die Achterhoekse akker. ■

Jan Saal

Het is een prachtige lente en dus kijk ik regelmatig naar het vlieggedrag van mijn bijen, althans van het volk dat bij mij in de achtertuin staat. Het kijken naar bijen is een tijdverdrijf dat door niet-imkers maar nauwelijks kan worden begrepen. Zij vragen dan ook regelmatig aan mij: "Wat zie je nu aan die bijen?" Dat is voor mij dan weer de aanleiding om er een en ander over te vertellen.

Ik kan me bijvoorbeeld verbazen over de regelmaat waarmee bijen af en aan vliegen. Wonderbaarlijk regelmatig kan dat zijn en is het meestal ook gedurende het grootste deel van de dag. Afhankelijk van de temperatuur en het weer begint het 's morgens om een uur of 8. Rond 10 uur neemt de drukte wat toe, om rond 12 uur ogenschijnlijk wat af te nemen. Dan rond 16 uur is het druk en rond 19 uur wordt het weer duidelijk minder.

De eerste ploeg gaat schoonmaken en water halen. Zij brengen meer naar buiten dan naar binnen. Dan gaat het over in voornamelijk stuifmeel en water halen en 's middags ligt het accent op nectar, wanneer dat tenminste beschikbaar is. Het regelmatige in- en uitvliegen kan variëren van ongeveer twintig bijen per minuut tot 500 per minuut. Wanneer het echt druk is voor de vliegopening wordt het moeilijk tellen, maar ik schat zo'n 2000 bijen per minuut. Dat gebeurt wanneer veel jonge bijen uitvliegen, meestal rond 16 uur. De jonge bijen vlie-

gen namelijk voor het eerst uit, wanneer het volk als geheel zich juist weer in de kast terugtrekt, aan het einde van de dag. Dat maakt het voor de jonge bijen makkelijker om (natuurlijk ook voor het eerst) de kast terug te vinden en terug te komen.

Bij het regelmatige vliegen, gaan vrijwel evenveel bijen naar binnen, als er naar buiten komen. Het is alsof ze binnen staan te tellen. Zoveel bijen zijn terug, dan mogen er ook weer zoveel naar buiten. Hierin wordt voor mij de bloedsomloop van het bijenvolk zichtbaar.

Wanneer op een warme zonnige dag plotseling een bui op komt zetten, dan verbaas je je over de enorme aantallen bijen die dan tegelijk terug kunnen komen. Ze storten zich dan massaal op het vlieggat. Bij het zwermen is het juist omgekeerd. Dan stromen de bijen massaal naar buiten. Dan zijn ze echt niet te tellen.

Oude bijen vliegen min of meer recht weg van de kast en gaan direct naar hun drachtbron. Jonge bijen echter vliegen in steeds groter wordende lemniscaten (een figuur die veel weg heeft van een 8) achteruit weg van het vlieggat. En dan nog al die kleuren stuifmeel. Wit, blauw, rood, geel, paars, zwart en allemaal sprankelende kleuren.

Veel te zien dus aan het vliegen van de bijen. ■

Overgewicht breed aanpakken

Lize Baarspul

Het is een onrustige tijd geweest. De media stonden bol van de berichten over het toenemende overgewicht en de gevolgen daarvan voor de gezondheid en de samenleving.

'Ja', zeiden enkele cliënten tegen mij, 'ik weet wel dat ik te dik ben en dat dit niet gezond is. Maar ik wil weten waaróm ik te veel eet en wat ik kan doen om dat te veranderen'.

Terwijl ik tegenover mijn cliënt zit, kijk ik innerlijk welke aanknopingspunten ik hem of haar kan geven. Vervolgens gaan we samen op zoek naar de diepere oorzaken van het te veel eten. Als bij een ui pellen we laagje voor laagje af wat ontroerende ontdekkingen kan opleveren.

Overgewicht kunnen we vanuit verschillende invalshoeken bekijken. Vanuit de mens als een geestzielewezen en vanuit de meer lichamelijke kant.

Waarom eten we eigenlijk? Heel in het algemeen gesteld eten we om in contact te komen met de wereld om ons heen. Om de buitenwereld te ontmoeten, deze te verteren en er uiteindelijk zelf sterker van te worden. Door te eten en te verteren kunnen we ons tegenover de buitenwereld staande houden. Veel mensen weten uit ervaring dat we ons harmonischer kunnen ontwikkelen naarmate de uiterlijke indrukken die we opdoen en ons innerlijk, ons gevoelsleven redelijk met elkaar in evenwicht zijn. Kort door de bocht gezegd: als we overspoeld worden door zintuigindrukken (uiterlijk) of emoties (innerlijk), raken we uit balans. Uit zelfbehoud proberen we dan een tegenwicht te vormen. Kinderen en tieners doen dat vaak door erg zoete of zoute producten te eten, waarschijnlijk in een onbewuste poging hun 'ik' aan te spreken opdat ze

zichzelf niet helemaal verliezen. Bij (jong)volwassenen spelen de emoties een steeds grotere rol. Zij proberen vaak bewust of onbewust hun onlustgevoelens zoals onrust, onvrede, angst, gebrek aan zelfvertrouwen of verdriet met voedsel te dempen of te onderdrukken.

Vanuit de meer lichamelijke kant gezien, eten we vooral om door het verteringsproces innerlijk in beweging te komen. Want een actieve spijsvertering en stofwisseling zijn beide onmisbaar voor onze gezondheid. Het is daarom belangrijk dat we niet méér eten dan ons lichaam nodig heeft omdat te veel eten ons eerder verzwakt dan activeert. Het te veel aan eiwitten, vetten en koolhydraten wordt, meestal in de vorm van vet, opgeslagen in ons lichaam. Daarnaast is het belangrijk dat we voldoende lichaamsbeweging hebben.

Rudolf Steiner heeft het onge-

veer zo gezegd: in een gezonde situatie gebruiken de vormgevende krachten in het lichaam de vetvoorraad voor warmteontwikkeling. In een gezond organisme zullen astrale krachten zoveel vet produceren c.q. opnemen als door het 'ik' in warmte kan worden omgezet en nodig is voor de spieren en het skelet. Een te veel aan vet is een belasting voor het organisme. Naast minder eten is het belangrijk de werkzaamheid van het 'ik' in de stofwisseling, met name de vetstofwisseling te activeren, bijvoorbeeld door intensievere beweging. Verschillende wetenschappelijke onderzoeken hebben inmiddels aangetoond dat lichamelijke activiteit zowel de vetvertering als de vetstofwisseling verbetert. Overgewicht is een veelzijdig probleem en vraagt om een brede aanpak. ■

18 juli
Biologische velddag 2007
(10 – 17 uur)

Het thema van de Biologische Velddag dit jaar is 'Teeltvernieuwing en vermarkting', o.a. de Dubex Cleanlight machine (bestrijdt schimmels met het UV-C lichtspectrum) en de Beetle Eater (insectenzuigende grote stofzuiger) zijn twee nieuwe machines die dit jaar op de Biologische Velddag te zien zijn.

Plaats: PPO prof.
Broekemahoeve, Elandweg 84,
Lelystad
Toegang gratis
Voor meer informatie en uitgebreid programma: www.biokennis.nl

20 tot 24 augustus
Zomerweek over Natuurwezens

Alles in de natuur groeit en bloeit, sterft af en groeit opnieuw. Dit is bekend als de 'cyclus van het leven'. Maar wat maakt dat dit altijd maar doorgaat? Dat zaadjes gaan kiemen, dat het kleine plantje groot groeit, dat de bloem verschijnt en daarna het zaad zich opnieuw vormt? Wat maakt dat een open plek in het bos zo totaal anders aanvoelt dan een slootkant van een weide?

Dit heeft te maken met de natuurwezens. Deze 'proceswezens' verzorgen het leven op aarde. Als de mens daarvoor geen aandacht heeft en de natuur vernietigt dan kwijnen de natuurwezens weg. Veel mensen hebben het vermogen om aan te voelen of een plek leeft of niet.
Info: Kraaybeekerhof
Telefoon: 0343 512925
E-mail info@kraaybeekerhof.nl

Vijf weekenden van september tot en met december
Extra weekendcursus 'In resonantie met de natuur'
Communiceren met planten en bomen. Helen met muziek, kleuren en symbolen, met Hans Andeweg en Jaap Vermue
Eerste jaar van de opleiding ECOtherapie, waarin je leert om bedrijven en landschappen energetisch gezond te maken. Als je wilt, kun je in januari 2008 meteen verder met het tweede jaar.
Data: 1-2 en 15-16 september; 13-14 oktober; 17-18 november; 8-9 december
Plaats: Samaya bij Doorn
Kosten: € 1.295,- incl. lesmateriaal, consumpties, ontbijt, lunches, avondeten en overnachtingen.
Info: www.ecotherapie.org/cursussen

E-mail: karina.hoed@planet.nl
Telefoon: 035 6975204

2 september (11-17 uur) >>
Feestelijke open dag 60-jarig bestaan Warmonderhof
Informatie: www.warmonderhof60jaar.nl

6 + 7 en 8 + 9 september
Tweedaagse workshop 'Kennismaken met moderne paardentractie' (2x)
Locatie: Biologisch-dynamische tuinderij 'Den Blinker', Heuvelland - Dranouter (België).
Info: www.paardentractie.nl
Arjan Wijnstra,
e-mail: arjan@stockpaard.nl
telefoon: 0575 559280

15 september >>>
Feestelijke bijeenkomst Warmonderhof
Bestemd voor oud-leerlingen, oud-leraren, oud-bestuursders en oud-medewerkers
Info: www.warmonderhof60jaar.nl

24 tot en met 30 september
Week van de Smaak
Tijdens deze week wordt overal in het land aandacht besteed aan pure smaak en eerlijke voeding. Honderden restaurants, producenten, natuurvoedingswinkels, supermarkten en boerderijen

doen mee. Op de website kunt u onder andere via een webcam bekijken hoe een appel groeit: www.weekvandesmaak.nl

18 + 19 oktober
Tweedaagse workshop 'Houtslepen'
Locatie: Boerderij Groot Brandenborch, Vorden (Achterhoek)
Info: zie 6 en 7 september

20 oktober
Eendaagse workshop 'Aanschaf en onderhoud paardentractie apparatuur'
Locatie: Boerderij Groot Brandenborch, Vorden (Achterhoek).
Info: zie 6 en 7 september

Vereniging voor Biologisch-Dynamische Landbouw en Voeding

B D - S E R V I C E

Diederichslaan 25 C
3971 PA Driebergen
telefoon 0343 531740
fax 0343 516943
e-mail: info@bdvereniging.nl
website: www.bdvereniging.nl
Postgiro voor leden 147485
Rekeningnummer België:
000-1638509-82

Sinds haar oprichting in 1937 werkt de Vereniging voor Biologisch-dynamische Landbouw en Voeding (BD-Vereniging) aan verbreding van de bekendheid van de biologisch-dynamische landbouw en aan de verdieping van de inzichten daarvan. De inkomsten van de vereniging bestaan uit de contributies van leden, donaties. Daarnaast ontvangt ze jaarlijks uw warme giften. De statuten van de vereniging kunnen door leden opgevraagd worden bij het bureau van de BD-Vereniging.

Bestuur

Albert de Vries (voorzitter), Maria van Boxtel, Inge Schwagermann, Ruud Hendriks (kandidaat-bestuurslid).

Medewerkers bureau

BD-Vereniging

Emma Schotveld (coördinator BD-Vereniging), Ilse van den Bosch (consument en voeding), Martine Wensink (secretariaat) en Annemiek Padt (boekhouding)

Lidmaatschap van de BD-Vereniging

- Lidmaatschap 2007: € 35,-/jaar
- Uitgebreid lidmaatschap € 60,-/jaar
(Als uitgebreid lid ontvangt u ook alle informatie zoals deze aan Demeter-licentiehouders wordt verzonden)
- Donateur (geen ledentijdschrift) min. bijdrage: € 20,-.
- Leden in het buitenland (m.u.v. België): € 45,- (binnen Europa, € 50,- (buiten Europa).

Lidmaatschappen lopen per kalenderjaar (januari t/m december). Een lidmaatschap wordt stilzwijgend verlengd, tenzij u vóór 1 december van het lopende jaar heeft opgezegd.

Leden en donateurs ontvangen jaarlijks (in januari) een acceptgirokaart voor de contributie/bijdrage voor het komende kalenderjaar. Betaling van de contributie kan ook geschieden door machtigen voor automatische incasso.

Schenkings en legaten

De BD-Vereniging heeft een artikel 24 status bij de belastingdienst, hetgeen betekent dat bedragen geheel vrij zijn van successierecht. Omdat de BD-Vereniging door de belastingdienst wordt gezien als een 'algemeen nut beogende instelling' zijn schenkings vrijgesteld van schenkingsrecht. Giften in de vorm van een tenminste vijf jaar durende lijfrente, notarieel vastgelegd, zijn geheel aftrekbaar. Heeft u warme voornemens en u behoeft informatie, belt u dan even met Jan Saal (telefoon 0343 531740).

Rondzendbrieven Naturwissenschaftliche Sektion Goetheanum (‘Rundbrief’)

Geïnteresseerden kunnen deze brieven toegezonden krijgen in de Duitse of Engelse versie. Neem hiervoor contact op met het bureau van de BD-Vereniging. U kunt ze ook downloaden vanaf www.bdvereniging.nl.

Preparaten

Alle prijzen zijn inclusief verzendkosten binnen Nederland en België. Voor licentiehouders, leden met een uitgebreid lidmaatschap en leden wonend in het buitenland gelden andere tarieven voor de preparaten. Meer informatie hierover kunt u opvragen via het secretariaat van de BD-Vereniging.

Nr.	Soort preparaat	Prijs per portie
500	Koemestpreparaat	€ 6,-
501	Kiezelpreparaat	€ 3,-
502 – 507	Compostpreparaten (set à 6 soorten)	€ 13,-
502 – 507	Compostpreparaten per soort	€ 2,50

U kunt preparaten bestellen door overmaking van het bedrag op Postgiro 313786 (voor België postrekening: 000-1638509-82) t.n.v. de BD-Vereniging onder vermelding van de gewenste preparaten en het verzendadres. Uw bestelling wordt u dan zo snel mogelijk toegestuurd. (Houdt u rekening met ongeveer twee weken levertijd.)

De Preparatenwijzer geeft een beknopt overzicht van de preparaten (en grondstoffen) die gebruikt worden in de BD-landbouw. Deze folder, inclusief prijslijst, kunt u gratis aanvragen bij de BD-Vereniging.

100% biologisch-dynamisch.

De Nieuwe Band
Verse vruchtensappen van biologische hoogstamboomgaarden.

De pure vruchtensappen van De Nieuwe Band worden door het Vlaamse bedrijf Pajottenlander gemaakt door het sap van frisse appels te mengen met het sap van andere verse vruchten.

De appels komen van biologische hoogstamboomgaarden uit België en Duitsland en gaan samen met het sap van de andere vruchten vers geperst de fles in.

Er worden dus geen concentraten gebruikt, en dat proef je!

Heerlijke, frisse sappen van biologische kwaliteit die ook nog eens een bijdrage leveren aan een waardevol historisch landschap.

www.nieuweband.nl

Leden werven leden

Kent u als lid van de BD-Vereniging en lezer van Dynamisch Perspectief iemand in uw omgeving die ook enthousiast is over het respect en de aandacht waarmee biologisch-dynamische levensmiddelen worden geproduceerd en verwerkt?

Met de nieuwe folder van de BD-Vereniging die u bij deze Dynamisch Perspectief vindt, kunt u iemand inspireren om zich te verbinden met de ontwikkeling van de biologisch-dynamische landbouw en voeding door lid te worden.

Draagtas voor draagvlak

In de folder zit een bon waarmee uw vriend(in), buurtgenoot of familielid zich kan aanmelden als nieuw lid of donateur. Stuur ù deze aanmelding naar ons toe, met daarbij ook uw naam en adres, dan ontvangt u beiden een mooie katoenen draagtas (naast het gebruikelijke welkomstcadeau voor het nieuwe lid). U kunt natuurlijk ook een lidmaatschap cadeau geven.

Vereniging voor Biologisch-Dynamische Landbouw en Voeding

Op eigen kracht

Ik heb vertrouwen in de kracht van de natuur en de dieren. Mijn koeien laat ik zoals ze zijn. Ze leven samen in groepen, met koeien, stier en kalveren bij elkaar. Geen gedwongen scheidingen, geen stress, laat ze het maar lekker vitzoeken, dan komt het vanzelf wel goed. Ze zijn prima gezond, dus dit moet wel 't beste voor ze zijn!

Jan Vrolijk van de Klaverhoeve
uit Oosthuizen.

zuiver @zuivel

Van nature gezondere vetten

U maakt al de keuze voor biologische zuivel. Omdat de biologische melkveehouderij de meest milieu-, natuur- en diervriendelijke manier van melk produceren is. Maar wist u dat biologische zuivel van nature ook meer onverzadigde vetzuren bevat, waaronder CLA en Omega 3? Dat komt doordat de biologische koe in de weideperiode buiten loopt, het hele jaar door meer gras eet, en in zijn rantsoen meer kruiden en klavers zitten en minder krachtvoer en maïs. Nog een reden om te kiezen voor biologische zuivel van Zuiver Zuivel!

Goede vetzuren	Biologisch vs gangbaar
Omega 3	+60%
CLA	+20-70%
bron: Louis Bolk Instituut 2006	

Samen met de natuur

www.zuiverzuivel.nl